

H I S T O R I J S K I Z B O R N I K

Godina XVI

Zagreb 1963

Broj 1—4

O TOBOŽNJOJ DETRONIZACIJI HABSBURGOVACA U HRVATSKOM SABORU 1848.

Jaroslav Šidak

Sredinom mjeseca svibnja 1848. razvoj je političkih događaja u Habsburškoj monarhiji dospio do jedne od svojih najpresudnijih raskrsnica. Revolucija u Beču ušla je tada u svoju drugu fazu, primoravši vladu da opozove otroirani ustav od 25. IV i raspiše izbore za konstituantu na osnovu općeg prava glasa. Dvor je na tu promjenu odgovorio bijegom u daleki Innsbruck, u Tirolu, i otada se austrijska politika, sve do kraja mjeseca srpnja, kretala dvostrukim kolosijekom dvora i vlade koji se nije povoljno odrazio na njenu jedinstvenost i usmjerenost.

Istog dana, 15. V, kada je dvor morao da uzmakne pred ponovnim naletom bečkog stanovništva, puk je u Zagrebu na javnim mjestima spalio slike ugarskog palatina, nadvojvode Stjepana, i ministara u peštanskoj vladi, dajući tako odlučan odgovor na njen zaključak o svrgavanju hrvatskog bana, baruna Josipa Jelačića, koji je, u skladu sa stanovištem Narodne stranke, odbio da se toj vladi podvrgava sve dotle dok novi Hrvatski sabor ne odredi svoj stav prema ustavnim promjenama u Ugarskoj, u kojima Hrvatska nije imala nikakva udjela. A upravo tih dana, 13. V, sazvaio je i novi sabor za 5. VI, na osnovu izbornog reda koji mu je oduzeo njegovo dotadašnje staleško obilježje i pretvorio ga u moderno predstavničko tijelo. Osim toga je ban, naredbom od 15. V, poduzeo prve organizacione pripreme za podizanje tzv. »massal-insurrectione«, neke vrste općenite mobilizacije za slučaj oružanog napada s mađarske strane.¹

U isto vrijeme zasjedala je i srpska skupština u Sr. Karlovcima, koja je kao cilj narodnog pokreta istakla stvaranje Srpske vojvodine, izdvojene iz Ugarske i udružene s Hrvatskom. Kao i spomenuti događaji u Hrvatskoj, tako su i odluke Majske skupštine zacrtale osnovne linije daljnjem razvoju — ne samo na slavenskom Jugu nego i u svojoj Monarhiji.

¹ Detaljniji prikaz događaja u Hrvatskoj od izbijanja revolucije do sredine mjeseca svibnja 1848. dao je, pretežno na osnovu arhivske građe, F. Šišić u svojim raspravama: Kako je Jelačić postao banom, Jugoslavenska Njiva (=JNj) VII/II, Zagreb 1923, i Javnost III, Beograd 1937; Hrvati i Mađžari uoči sukoba 1848, JNj VII/II, 1923; Knez Miloš u Zagrebu, JNj VIII/I, 1924 (nedovršeno).

Dvor se, kao i bečka vlada, u tim nenadanim promjenama teško snalazio. Otpor na slavenskom Jugu, koji je ugrožavao tekovine mađarske revolucije, bio je, doduše, nezakonit jer se suprotstavljao političkom poretku koji je bio zajamčen ugarskim ustavom, iako nije do kraja raščistio pitanje budućih odnosa samostalne Ugarske prema Austriji. Ali je upravo ovo nerješeno državno-pravno pitanje utjecalo na austrijsku politiku u tom smislu da s pritajenom simpatijom slijedi pokret na slavenskom Jugu a da se javno kreće u zakonitim okvirima koji su mu bili u srži protivni. Odatle njeno prečesto nesnalaznje i kolebanje, koje je bar. Franjo Kulmer slikovito ocrtao u pismu Jelačiću 17. V. Pošto je konstatirao da su bečki događaji još više nego martovski uzdrмали kraljevsku vlast, on piše:

»Tako ovdje stvari stoje. Tko prijeti i ima također snage da svoju prijetnju poprati pritiskom, taj sve postizava, pa i najnepravednije. Kukavičluk i bespomoćnost najvišeg gospodina je neograničena. Sada nema nikakve druge poluge osim straha i to momentano. U tim tužnim prilikama ne može se ovdje računati niti na materijalnu niti na moralnu potporu, i unatoč svim nastojanjima nema nikakve nade da od kralja ishodimo takav akt, s pomoću kojega bi se mogle paralizirati ministarske naredbe o kojima se radi. Politika koju dvor slijedi iz samog kukavičluka sramotna je. Zele da se Hrvatska održi, prema Tebi nemaju ni malo nepovjerenja, štaviše, u Tebi gledaju čak neku vrstu anchoram salutis (tj. zalog spasa; *J. S.*) a ipak nemaju smjelosti da se odupru mađarskom ministarstvu. [...] Ja sam Franji Karlu i na drugim mjestima jarkim bojama opisivao naš i osobito Tvoj položaj kao i tužne posljedice za dinastiju i cjelokupnu Monarhiju, ako će s nama na taj način postupati; i svagdje su priznali da imam pravo, ali ništa ne rade i vjerojatno ni neće ništa uraditi. Narodi u Monarhiji prepušteni su sami sebi i čini se da samo onaj nailazi na pomoć koji sam sebi pomogne [...]«²

Uza sve to što je i engleskom poslaniku na austrijskom dvoru Ponsonbyu bilo dobro poznato da su ondje priželjkivali »tihu nepokornost« banovu,³ a i sam je Jelačić održavao stalnu pismenu vezu s nadvojvodom Franjom Karlom, izvješćujući ga o svim važnijim događajima i promjenama u svom položaju, ipak je Ferdinand V, na zahtjev peštanske vlade, pozvao 29. V bana da se u roku od 24 sata pojavi na dvoru i uz to obustavi daljnje pripreme za sastanak sabora. Potpisao je taj nalog unatoč tome što je ondje još uvijek boravilo hrvatsko poslanstvo, predvođeno od grofova Edgara Corberona i Ota Sermagea, koje je 21. V krenulo iz Zagreba sa zadaćom da kralja uvjeri »o neuzkolebivoj vjernosti Hrvata« i da ga zamoli »da podupre bana proti Magjarom, budući mu bijaše odredbom magjarske vlade oduzeta sva vlast.«⁴

² Pismo je priopćio A. M a k a n e c u Narodnoj starini 34, 1938, kao drugo od »Kulmerovih pisama banu Jelačiću 1848.«, 154-155. — Citirano mjesto preveo je već Šišić, Knez Miloš u Zagrebu (n. dj.), 299-300, smatrajući s pravom da je »situaciju u tom času najbolje karakterizovao« Kulmer u tom pismu (299), ali je njegov prijevod na nekim mjestima netačan i nepotpun.

³ Korespondencija o događajima u Ugarskoj 1847.-1849, Starine JAZU 36, 1918, 304 (Ponsonby min. Palmerstonu 12. V 1848).

⁴ (M. Ve ž i ć), Dopisivanje grofa Corberona s kraljem hanoveranskim o hrvatskom pokretu g. 1848-1849, Vienac XII, 1880, 423 (iz Corberonova pisma od 15. VII 1848).

Za politiku je dvora bila svakako značajna činjenica da je već idućeg dana, 30. V, i nadvojvoda Franjo Karlo, koji je, kao nasljednik prijestolja, imao kraj slaboumnog vladara znatan utjecaj na dvoru, srdačnim pismom pozvao Jelačića da se carevu pozivu odazove, jer da i car i on doista žele da se »izbjegne i sama mogućnost građanskog rata, ali da se vjernom hrvatskom narodu učine svi oni ustupci koji ne ugrožavaju savez između Ugarske i Hrvatske«, zajamčen zakonima i prisegom vladara.⁵

Kad je Jelačić uveče 1. VI primio kraljev nalog, bio je u prvi čas spreman da ga odmah i poslušna, ali Banska konferencija, koja je do sastanka sabora bila, uz bana, najviši politički forum u Hrvatskoj, odlučno se tome usprotivila⁶ i uvjerila ga da ne smije zemlju napustiti prije nego što sabor započne radom i odredi daljnje smjernice hrvatskoj politici. U kojem će se pravcu one odsad kretati, pokazivali su dovoljno jasno događaji koji su ovoj odluci prethodili i koji su Hrvatsku upućivali na tješnju državnu vezu s Austrijom — u duhu češkog austroslavizma.⁷

Ova duboka promjena u hrvatskoj politici, koja je člankom XI Hrvatskog sabora zasnovala buduću Austriju kao federaciju, izgrađenu na jezično-nacionalnom principu — čime bi, među ostalim, bilo omogućeno i ujedinjenje hrvatskih zemalja sa srpskom Vojvodinom i Slovenijom u jednu državnu zajednicu — formulirana je opširnije u adresi sabora vladaru od 10. VI. Taj je važan državni dokument, koji je potekao iz pera Ivana Mažuranića, postao kasnije podloga za još opširniji Manifest, kojim se Hrvatski sabor obratio evropskoj javnosti.⁸

Adresa polazi s historijskog prava, ističući neprekinutu samostalnost Hrvatske, koja se i poslije 1790. očitovala u vlastitom saboru i »poslovima, koji se naše kraljevine napose tiču«. Jedan od zaloga toga kontinuiteta nalazi u

⁵ Arhiv JAZU, BJ I B/3.

⁶ U svojoj »svečanoj izjavi« banu od 2. VI, Banska konferencija očituje čvrstu odlučnost da zaključeni odlazak, makar i silom, spriječi. St. P e j a k o v i ć, Aktenstücke zur Geschichte des kroatisch-slavonischen Landtages und der nationalen Bewegung vom Jahre 1848, Wien 1861, 23. — Premda je Jelačić odgodio odlazak i tako omogućio Hrvatskom saboru da započne radom, ipak je njegova odluka da poslušna kraljev nalog i dalje nailazila na jak otpor. Fran Kurelac iznosi u svom proglasu krajišnicima (v. prilog II) da »nipošto nedavismo da nam Ban pođe«, ali on »nedade se zadržati«, a Ljudevit Vukotinović se, pišući o Jelačiću neposredno poslije njegove smrti, sjeća da »ukupni sabor i pojedini poklisari mnogi pravedno razjareni nezasluzenim sumničanjem ovim hotješe Bana odvratiti, da neide u Innsbruck, nu Jelačić nedade se odgovoriti, već sljedeći nagon svoga caru vazda vjernoga srca ode mal da ne silom na put [...]« (Što bog dade i sreća junačka! Leptir za godinu 1860, XIV/XV.) Prema bar. Josipu N e u s t ä d t e r u, Le ban Jellačić et les événements en Croatie depuis l'an 1848, I, Zagreb 1940, 423/4, Jelačić je odmah po primitku kraljeva pisma zatražio o tome mišljenje I. Kukuljevića i nekih drugih članova Banskog vijeća i neposredno zatim objavio u Vijeću svoju odluku da se pozivu ne može odazvati. Naprijed spomenuta svjedočanstva ne govore u prilog ovom objašnjenju.

⁷ O austroslavizmu usp. J. Š i d a k, Austroslavizam i Slavenski kongres u Pragu 1848, Historijski pregled VI, 1960.

⁸ Tekst »Manifesta naroda hrvatskoslavonskoga« (1848) donosi I. K u k u l j e v i ć, Iura Regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae II, Zagreb 1862, 350-356, odakle ga je preštampano J. Š i d a k, Historijska čitanka za hrvatsku povijest I, Zagreb 1952, 198-206.

»neoslabljenoj kraljevskoj vlasti«, koja je, u obrani od mađarskog pritiska, bila »naša jedina, istina, ali mogućna potpora«. Prema tome, adresa izražava želju Trojednice »da se Ugarska u jedinstvo ukupne Monarhije povrati«, a ona sama da »s ustavnom sada Austrijskom Cesarovinom na temelju podpune jednakosti svih narodnostih u užji savez« stupi. Bila je to neizbježna posljedica činjenice da se Ugarska »kao država posve neodvisna i samostalna sasma odciopila od Austrije«. Da je Hrvatski sabor u tadašnjim prilikama doista pomišljao na potpuno odvajanje od Ugarske — zadržavajući kao pravnu podlogu za buduće odnose samo Pragmatičku sankciju, uostalom nedovoljno određenu, — pokazao je u toj adresi vrlo zorno usporedbom u kojoj »samoudržanja nagon« tjera manji brod da »pri uzkolebanom i uzburkanom moru« »jednim mahom preseče« konop koji ga spaja s većim brodom, kada ovaj pokušava »od kraja se odvezati i u uzbuđenju zajedriti pučinu«.⁹

Istog dana, 10. VI, Hrvatski se sabor obratio jednom reprezentacijom vladaru, moleći ga da, radi očuvanja mira, ne udaljava iz domovine vojne kontingente koji se još nalaze kod kuće, a da one domaće čete koje su razmještene u Ugarskoj vrati natrag.¹⁰

Međutim, u isto vrijeme kada je Hrvatski sabor raskinuo uniju s Ugarskom, mađarskom ministru predsjedniku, grofu L. Batthyányu, uspjelo je da, na dosada neobjašnjen način,¹¹ ishodi u Ferdinanda V potpis na dva teksta (manifesta) kojima se banu Jelačiću oduzima banska čast a FML barun I. Hrabowsky imenuje kraljevskim komesarom i istražiteljem. Do objavljivanja ovih manifesta 21. VI nitko na dvoru, pa ni nadvojvode, nisu o njima ništa znali. Premda okolnosti, u kojima je potpis vladara bio iznuđen, nisu poznate, ne može biti sumnje da se Batthyány okoristio njegovom slabošću, kada nije uza se imao ni jednog svjedoka. Manifesti su, osim toga, imali jedan, za ustavnog vladara neuobičajeni i nedopušteni, nedostatak, da ih ni u času objavljivanja nije kontrasignirao odgovorni ministar. Tajna je, dakle, bila vrlo dobro čuvana. Manifesti su, očigledno, bili potrebni Batthyányu da se u kritičnom momentu posluži tobožnjom voljom vladara i tako dvor i javnost stavi pred gotov čin.

Prije nego što je hrvatsko poslanstvo, predvođeno od Jelačića, krenulo 12. VI na put, ban je čitav sabor podijelio u sedam odbora, koji treba da u njegovoj odsutnosti, kada — prema njegovim riječima — »siednicah saborskih biti nemože«, rade na »osnovi buduće vlade naše« i uređenju sabora, županija itd.; na izmjenama zakonika i uređenju sudstva; na financijskim i ekonomskim problemima; na urbarijalnom pitanju i agraru; na popravku škola, nauka i vjerezakona i, najzad, na zakonu o Krajini. Jelačić je, nadalje imenovao Mirka Lentulaja »privremenim Banske vlasti namještnikom« i odredio da mje-

⁹ Tekst adrese na njemačkom jeziku kod Pejakovića, n. dj., 79—84, na hrvatskom jeziku kod Kukuljevića, n. dj. II, 356-361.

¹⁰ Letak u Državnom arhivu u Zagrebu (= DAZ), Saborski spisi LXXVII, 1848.

¹¹ Još H. Friedjung, Österreich von 1848 bis 1860, I, ³1908, 62, govoreći o Batthyány-evu objavljivanju carevih manifesta, konstatira: »... wie er die Genehmigung des Kaisers gewonnen hatte, ist bis zum heutigen Tage unaufgeklärt,« ali se ni kasnije nije moglo o tome nešto poblize doznati.

sto sabora može njegov »veliki odbor« donositi odluke u svakom važnijem slučaju, »na koju svrhu da bi se isto vojničko zapovjedništvo po naredbama potpisom Namještnika Banskog utvrđenima vladati imalo«. ¹²

Hrvatski je sabor, dakle, 12. VI odložio svoje redovne sjednice do 26. VI.

Deputacija, koja se sastojala od nekih 200 osoba, ušla je 13. VI u Ljubljano i 16. VI stigla u Innsbruck gdje je svečano dočekan. Nadvojvoda Ivan, koji je tada imao na dvoru odlučnu riječ, odmah je po dolasku dao bana pozvati k sebi, primivši ga »najljubljenije«, a uvečer je banu priređena »serenada s bakljadom«, što se smatralo sasvim izuzetnim događajem. ¹³ Dan kasnije, 17. VI, deputacija se obratila na stanovnike Tirola proglasom, u kojem je svoje želje sažela u tri rečenice: »Mi želimo biti i ostati vjerni našem ljubljenom kralju i vladaru. Mi želimo veliku, jaku i sretnu Austriju, koje snaga ne smije da bude razmiricama oslabljena u njenoj spoljašnjoj i unutrašnjoj politici. Mi želimo da živimo pod jednakim pravima, i tako slobodni kao i naša braća, kojogod oni narodnosti pripadali«. ¹⁴

Pitanje audijencije u kralja nije bilo nimalo jednostavno. Ferdinand V nije smio da kao ustavni kralj ugarski primi službeno bana koga ugarska vlada smatra svrgnutim buntovnikom. Jelačić se, naprotiv, odlučno usprotivio da primanju službeno prisustvuje ugarski ministar vanjskih poslova, knez Pavao Eszterházy, koji je stalno boravio uz vladara. Rješenje je napokon pronašao sam Jelačić: audijencija će biti privatna a Eszterházy će joj prisustvovati u istom svojstvu kao i drugi austrijski ministri.

Kada je 19. VI kralj primio deputaciju, sjedio je na prijestolju u mađarskom odijelu i odmah poslije banova govora — koji je, prema iskazu učesnika, ganuo ženske članove dinastije do suza — pročitao je »neke vrste kaznenu propovijed, u kojoj se ban strogo prekora zbog svoje samovolje«, ¹⁵ dodajući da nadvojvodu Ivana imenuje posrednikom u pregovorima za izmirenje Ugarske s Hrvatskom. Na adresu, s njenih jedanaest tačaka, nije se uopće osvrnuo. ¹⁶

Ima vijesti iz kruga učesnika ove audijencije koje govore o vrlo nepovoljnom dojmu kraljeva postupka na članove deputacije pa i samog bana. ¹⁷ Ovaj je svome nezadovoljstvu dao istog dana oduška u audijenciji deputacije kod

¹² O podjeli Hrvatskog sabora u odbore v. koncept, pisan Jelačićevom rukom, u DAZ, Sab. spisi LXXVII, 1848, i čl. XV saborskog Zapisnika (Kukuljević, n. dj. II, 327/8). O imenovanju banskog namjesnika i kompetenciji »velikog odbora« v. čl. XVIII Zapisnika (na i. mj. II, 330).

¹³ Franjo Žigrović Mirku Lentulaju, »polag naloga preuzvišenoga gospodina bana«. Novine d. h. sl., 22. VI, br. 64.

¹⁴ Korespondencija, n. dj., 310-311 (prijevod).

¹⁵ »Da nun wurde dem Kaiser zuerst von seiner Umgebung ein Schriftstück überreicht, das er vorlas; es war eine Art Strafpredigt, in der der Banus wegen seiner Eigenmächtigkeit strenge zur Rede gestellt wurde«. Friedjung, n. dj. I, 61, prema bilješkama (Aufzeichnungen) koje mu je Jelačićeva porodica stavila na raspoloženje (62).

¹⁶ Detaljniji prikaz audijencije, s odgovorom kralja, donosi Neustädter, n. dj. II, 4-5. Protivno Friedjingu, koji prikaz audijencije netačno počinje (»zuerst«) s kraljevim odgovorom, Neustädter taj odgovor ispravno citira poslije Jelačićeva govora, kojim je audijencija započela.

¹⁷ Prema pričanju »očevidaca«, T. Smičiklas, Poviest hrvatska II, 1879, 492, piše: »Hrvatska deputacija osta zapanjena od ovoga odgovora kraljeva, sam ban vele, da se je trgnuo, kada je kralj prve rieči svoga odgovora izgovorio.«

nadvojvode Franje Karla i nadvojvotkinje Sofije, koji su mu jasno i otvoreno izrazili svoju naklonost. Nadvojvoda je, među ostalim, rekao da ne može uvijek »u toj stvari« činiti što bi inače rado htio da učini.¹⁸

Prema Ponsonbyjevu svjedočanstvu od 25. VI, Jelačić je u jednom razgovoru izjavio: »Ja sam ovdje u vašoj vlasti, zatvorite me, ako hoćete; ali što sam učinio, učinio sam po volji svoga naroda. Zatvorite me, ako hoćete; ali ako to učinite, Hrvati će opozvati sve svoje vojnike iz Italije, a ja to ne mogu spriječiti.«¹⁹ Te su riječi svakako izgovorene prije audijencije, jer je Jelačić 19. VI primio, preko kneza Felixa Schwarzenberga, poruku maršala Radetzskog iz Italije, koji ga je zamolio da jednom izjavom umiri graničare koji žele da radi obrane svog doma odu kući.²⁰

Jelačić je doista 20. VI objavio svoj proglas graničarima na talijanskom bojištu i pošto im je saopćio rezultat audijencije, tj. misiju nadvojvode Ivana, uvjeravao ih je »da mi u Hrvatskoj i Slavoniji jošće dosta jaki jesmo da i bez vaše pomoći našu domovinu sačuvati i naša prava i narodnost braniti možemo.«²¹

Jelačićev postupak nije u ovom slučaju ni po čemu odudarao od postupaka koje je i prije i poslije njegova boravka u Innsbrucku na isti način primjenjivala peštanska vlada. Vojna pomoć na talijanskom bojištu bila je za obje strane djelotvorno sredstvo političkog pritiska na dvor. Već su suvremenici smatrali da je Jelačić upravo svojim proglasom na graničare uspio da ukloni opasnost koja mu je zaprijetila i tako dobije prećutno odobrenje za daljnji rad Hrvatskog sabora, a neki su čak ovu promjenu ocijenili kao odlučnu prekretnicu u cjelokupnom razvoju događaja. Proglas, dakako, nije ostao tajna niti je bilo ikome potrebno da se on drži u tajnosti.²²

Hrvatska ga javnost, usprkos naprijed spomenutom saborskom zaključku, nije osudila. Štaviše, I. I. Tkalac, koji je pripadao među najradikalnije narodnjake, još ga je 1. rujna 1948. branio pred njemačkom demokratskom javnošću, iako je bio svjestan da je time zadan težak udarac stvari općenite revolucije na talijanskom bojištu. »Mi smo — pisao je tada u svojoj poznatoj brošuri²³ — prinijeli ideji Austrije strašnu, krvavu žrtvu; ogorčeni, ali s hrabrošću naviklom na pobjedu, naši su se najbolji sinovi tukli protiv slobode Italije — tisuće su od našeg naroda iskrvarile da bi poslužile jednoj višoj, čovječanskoj ideji.

¹⁸ Smičiklas, n. dj. II, 492 (u originalu: »Ich kann in dieser Angelegenheit nicht immer das tun, was ich gerne möchte.«) — Novine d. h. sl., 24. VI, br. 65: nadvojvoda je deputaciju otpustio s riječima: »Sèrdce mi je kod vas«.

¹⁹ Korespondencija, n. dj., 313.

²⁰ Frhr. v. Helfert, Vad Rácz, Österreichisches Jahrbuch XXXI, Wien 1907, 171. — Rudolf Kiszling, Die Revolution im Kaisertum Österreich 1848-1849, Wien 1948, I, 164.

²¹ Letak u Sveuč. biblioteci u Zagrebu (=SBZ).

²² Suvremenik ovih događaja, J. V. Frič, koji je neposredno poslije 21. VI stigao u Zagreb, tvrdi u svojim memoarima da je Jelačić, doduše, u Innsbrucku pobijedio, ali da Hrvatskom saboru »zůstalo tajno, za jakou cenu!« (1960, 214). Međutim, već 22. VI banov je proglas krajišnicima objavio innsbruški »Tyroler Bothe«, a 29. VI »Laibacher Zeitung«. Istog dana izvijestile su o tom proglasu i Novine d. h. sl. (br. 67).

²³ E. I. G n j a t i j e w i t s c h, Croaten, Serben und Magyaren, ihre Verhältnisse zu einander und zu Deutschland (preštampano u Gradi za povijest književnosti hrvatske 16, 1948).

To je tragično protivurjeđe — ali historija će ga riješiti u našu korist.« Ideja, koja bi, prema Tkalcu, morala da iskupi taj grijeh prema talijanskoj revoluciji i da pojam Austrije ispuni novim sadržajem, bila je zamisao federalistički uređene zajednice ravnopravnih naroda »na demokratskoj podlozi«.

Da je Jelačić svojim držanjem u Innsbrucku osigurao sebi trajnu naklonost dvora i vojničkih krugova, pokazali su već najbliži dani. Istog dana, 23. VI, otposlane su mu iz Beča dvije značajne poruke: ministar rata, grof Latour, pozvao ga je da odmah prijeđe u ofenzivu, ako želi da spasi sebe i domovinu, a knez Schwarzenberg je, potvrđujući sa zahvalnošću primitak proglašenja u prijepisu, izrazio u svom pismu uvjerenje da »zajednička domovina«, tj. Austrija, ne može propasti kad je podržavaju ljudi kao što je Jelačić.²⁴

Doduše, Jelačić je na povratku iz Innsbrucka imao prilike da iz novina sazna za čareve manifeste od 10. VI, ali je odmah — kako je sam 29. VI izjavio u saboru — otišao do nadvojvode Ivana, »da od njega, kao od posreditelja po njegovom Veličanstvu naimenovanog, shodne naredbe za odvratanje svakih posljedica onog za vás naš narod tako sramotnog manifesta izposlujem«. Rezultat toga koraka bio je takav da je ban i dalje mogao biti siguran u naklonost dvora. »To mi je nj. Visost i obećala — nastavio je — s time da će u Peštu odmah poslati kurira, za da ministerium magjarski od svakog dalešnjeg koračaja protiva nas odustane, i horvatsko-slavonskog pitanja rješenje in suspensio deržeć za vreme odloži.«²⁵

Sasvim drukčije se manifest o svrgavanju bana Jelačića dojmio hrvatske političke javnosti i sabora. Kada se 21. VI proširio Zagrebom glas o njemu, pojačan pretpostavkom o banovu hapšenju, namjesnik banske časti M. Lentulaj sazva je za popodne sabor na izvanrednu sjednicu. U atmosferi punoj uzbuđenja i neizvjesnosti, kojoj je neposredna opasnost ratnog sukoba s Ugarskom utisnula osnovni pečat, izrečeni su mnogi žestoki govori i stvoreni različiti zaključci, ali je već idućeg dana, 22. VI, vijest o banovu svečanom dočeku u Innsbrucku iz temelja promijenila situaciju. Među zaključcima, ili barem prijedlozima, izvanredne sjednice, peštanska je štampa nešto kasnije na prvo mjesto stavila svrgavanje Ferdinanda V s hrvatskog prijestolja, a kako je to u svojim memoarima zabilježio i gen. barun J. Neustädter, u novijoj se literaturi može naći na tvrdnju da je Hrvatski sabor doista 21. VI — makar to bilo i samo na 24 sata — detronizirao dinastiju Habsburgovaca.

²⁴ Pismo grofa Latoura, sačuvano u Jelačićevoj ostavštini (Arhiv JAZU, C 3 f), glasi: »Eure Exzellenz! Es ist Zeit zur Ergreifung der Offensive — wenn Sie Sich und Ihr Vaterland zu retten wollen. Haben Sie zur Offensive nicht Kraft: so ist alles verloren.« — Neustädter, n. dj. II, 14, donosi u naknadno unesenoj bilješci ovaj tekst: »Alles ist verlohren, retten sie uns und ergreifen sie wenn es wie thunlich die Offensive!« (ovako u rukopisu). Kako se vidi, taj se citat, po svom sadržaju, uglavnom poklapa s tekstom originala, ali se ipak od njega mnogo razlikuje. Ova činjenica, važna za ocjenu Neustädterovih memoara u cjelini, iznenađuje tim više, što se Neustädter u svojoj bilješci poziva izričito na Latourovo pismo, koje se tada nalazilo u posjedu grofa Antuna Jelačića.

Pismo kneza Schwarzenberga također se nalazi u banovoj ostavštini (C 3 f).

²⁵ Koncept Jelačićeva govora u DAZ, Sab. spisi LXXVII, 48, 1848; V.

II

Sjednica Hrvatskog sabora od 21. lipnja 1848. ušla je, doduše, vrlo rano u historiografiju na taj način što je J. Janotyckh von Adlerstein već 1851. objelodanio u, ponešto skraćenom, njemačkom prijevodu dopis o njoj iz peštanskih novina »Kossuth Hirlapja«, ne ulazeći pri tom u njegovu ocjenu.²⁶ Kasniji historičari nisu tom tekstu donedavno uopće obraćali pažnju.

Naprotiv, kada je A. Springer 1865. izdao drugi svezak svoje povijesti Austrije, koju je napisao s izvanrednim poznavanjem događaja iz revolucije 1848/9, on se ograničio samo na to da sažeto izloži neke najvažnije zaključke ove sjednice na osnovu čl. XVI saborskog zapisnika.²⁷ Prema njemu je Hrvatski sabor, »poslije kratke debate«, zaključio da se caru pošalje ultimatum u kojem se zahtijeva uspostava bana u njegovoj časti i odobrenje hrvatske peticije, a da se odmah osnuje i provizorna vlada s diktatorskom vlašću i tako spriječi opasnost anarhije u zemlji.²⁸ Četiri desetljeća kasnije, Rudolf Horvat nije čak u svojoj kronici o hrvatskom pokretu 1848.²⁹ uopće smatrao potrebnim da o toj sjednici nešto kaže.

Tek s upoznavanjem rukopisnih memoara gen. Josipa bar. Neustädtera³⁰ ulaze u prikaz ovih događaja podaci naročite vrste. Josip Horvat je najprije 1934, u svom romansiranom prikazu³¹ — koji je izradio na podlozi Neustädterova pričanja — s mnogo mašte opisao ovu sjednicu, datirajući je netačno 20. lipnjom. Ondje se, prvi put poslije Janotyckhova »dnevnika«, pojavila i tvrdnja o privremenoj detronizaciji Habsburgovaca. Horvat ju je uskoro zatim, 1936, unio kao nesumnjivu činjenicu, s istim pogrešnim datumom i u svoju »Političku povijest Hrvatske«,³² a izdanje drugog sveska Neustädterovih memoara (1942) dalo je ovom njegovu postupku prividnu opravdanost. Slijedeći Horvatov primjer i služeći se, osim toga, i tekstom u Janothycka, slovački historičar D. Rapant nije također 1950. posumnjao u tvrdnju o detronizaciji.³³

Međutim, tek je V. Bogdanov pokušao da tom tobožnjem događaju dosudi centralno mjesto u hrvatskom pokretu 1848, ocijenivši ga kao neizbježnu posljednicu svega prethodnog razvoja. Već 1949.³⁴ ustvrdio je da je 21. lipnja »proklamirana potpuna nezavisnost Hrvatske i prema Austriji i prema Mađarskoj, i među narodnim zastupnicima izabran odbor, koji će suvereno upravljati hrvatskom državom«. Premda je i sam morao konstatirati privremenost ove

²⁶ Joh. Janotyckh von Adlerstein, Chronologisches Tagebuch der magyarischen Revolution und zwar bis zur ersten Wiederbesetzung Pesth — Ofens durch die k. k. Truppen, III, Wien, 1851, 187-189.

²⁷ A. Springer, Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden 1809, II, Wien 1865, 453.

²⁸ Kukuljević, n. dj. II, 328/9.

²⁹ R. Horvat, Hrvatski pokret u ljetu godine 1848, Zagreb 1898.

³⁰ Neustädter, n. dj. II, 10-14.

³¹ J. Horvat, 1848., Zagreb 1934, 119-131.

³² J. Horvat, Politička povijest Hrvatske, Zagreb 1936, 188-189.

³³ D. Rapant, Slovenské povstanie roku 1848-49, II/1, Bratislava 1950, 28.

³⁴ V. Bogdanov, Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848-49, Zagreb 1949, 175-183.

tobožnje odluke, koja je — kako on misli — već idućeg dana bila poništena, Bogdanov ipak na kraju tvrdi da je »detronezacija Habsburgovaca izvršena kod Hrvata gotovo godinu dana prije nego u Mađarskoj«.

Ovaj nesklad potakao je F. Švelca da 1951, isključivo na osnovu Bogdanovljeva teksta, porekne gornjoj ocjeni ispravnost.³⁵ Iako nije nimalo posumnjao u samu mogućnost detronezacije i nekih drugih, popratnih tvrdnja Bogdanova, konstatirao je »da se ovo detroneziranje ne može uopće usporediti s mađarskim, jer su Mađari taj akt izvršili *de facto*, a naš je sabor učinio to samo uvjetno«, i zaključio na kraju da »nazivati ovo naše *detroneziranje* *detronezacijom*, nije [...] opravdano«.

Premda Švelec nije ni u čemu pokolebao tvrdnju Bogdanova o detronezaciji nego je samo osporio ispravnost njegove ocjene, Bogdanov je u jednom samostalnom prilogu ponovo pokušao da svoje mišljenje učini uvjerljivijim.³⁶ Tom je prilikom ustvrdio da je 1948, boraveći u Mađarskoj, »našao nove izvorne građe, koja se odnosi na našu detronezaciju« i to »novi značajni materijal«,³⁷ ali je od svega toga preostao najzad samo jedan novinski članak — onaj iz »Pesti Hirlapa« od 6. VII 1848, preštampan iz »Kossuth Hirlapja« od 5. VII, odakle ga je Janotyckh već 1851. preveo na njemački jezik. Budući da Bogdanov drugih podataka ne donosi — on, kako sam kaže, ne ulazi »u ispitivanje ostalog manje važnog (? ! J. Š.) dokumentarnog materijala«³⁸ — ispravnost tvrdnje o detronezaciji ovisi samo o pisanju Neustädtera i »Pesti Hirlapa«, koji tekstovi — kako Bogdanov najzad i sam priznaje — »predstavljaju gotovo jedino (? ! J. Š.) direktno i detaljno svjedočenje« o tom događaju.

Bogdanov se glavnog prigovora Švelčeva nije uopće dotakao — ostavio je to za drugu priliku³⁹ — i ograničio se ponovo na »formalnopravno utvrđivanje fakta detronezacije« i na njezinu »drugu, stvarnu historijsku stranu«. Svoje razmatranje zaključio je tvrdnjom da je Neustädterov opis nastao neovisno o tekstu peštanskih novina i da njihova podudarnost u bitnim podacima isključuje svaku sumnju u pouzdanost tvrdnje o detronezaciji.

Bogdanov je svoj odgovor Švelcu 1957. preštampano u knjizi: »Živa prošlost« (str. 153—181), ne dodajući prvobitnom tekstu ništa nova. Iduće godine, 1958, učinio je to i sa svojim tekstom iz g. 1949, prenijevši ga, s nekim promjenama, u knjigu o političkim strankama u Hrvatskoj.⁴⁰ Govoreći ondje — dosada — posljednji put o sjednici Hrvatskog sabora od 21. lipnja, on se svoje tvrdnje o detronezaciji nije, doduše, odrekao, ali je ipak neka prebučna mjesta u tekstu ponešto prigušio. Mjesto »najrevolucionarnijeg akta, govori ondje o »najradikalnijem stavu hrvatskog sabora prema Austriji«, a tvrdnju o »proglašenju oružanog ustanka i protiv Austrije i protiv Mađarske«, u vezi s tobožnjom detronezacijom, naprosto je izbacio. Svoje obećanje o usporedbi ove »detronezacije« s mađarskom nije ni tada ispunio.

³⁵ F. Švelec, Naša četrdesetosmaška ljevica. U povodu dviju knjiga Vase Bogdanova. Republika VII, 1951, 656/7.

³⁶ V. Bogdanov, Detronezacija Habsburgovaca u hrvatskom saboru 1848, Republika VII, 1951, 892-901.

³⁷ Na i. mj., 892.

³⁸ Na i. mj., 899.

³⁹ Na i. mj., str. 901: »O značenju naše detronezacije u isporodbi s mađarskom govorit ću drugom prilikom.«

⁴⁰ V. Bogdanov, Historija političkih stranaka u Hrvatskoj, Zagreb 1958, 351.

Pretpostavku o detronizaciji Habsburgovaca u Hrvatskom saboru preuzeo je i F. Hauptmann, u svom referatu na kongresu austrijskih historičara 1956.⁴¹ Smatrao je razumljivom mogućnost da Jelačić, skinut s časti, usvoji »revolucionarne zaključke« koje je sabor u prvi čas donio tj. »da se skine habsburški dom, uspostavi veza sa Sardinijom i krajišnici, trećina u armiji Radetzkgoga, opozovu iz Italije«. Iz daljnjeg prikaza dobiva se dojam kao da Hauptmann isključivu zaslugu za neprovođenje tih zaključaka pripisuje Jelačiću. Ova netočnost ne pogađa inače njegovu ispravnu tezu o banovu austroslavizmu — s jednim dodatkom: da je austroslavizam bio program većine u hrvatskom saboru 1848. uopće a njegove tzv. ljevice napose.⁴²

Ovaj historiografski pregled ne bi bio potpun, kada se u njemu ne bi spomenuli referati koje je pisac ovih redaka održao na skupovima naših historičara od 1955. dalje. Već je tom prilikom upozorio da Neustädter, kao dotada najvažniji izvor, ne tvrdi da je prijedlog o detronizaciji doista u saboru prihvaćen, i da to, pod neposrednim dojmom događaja, nije tvrdio ni sam Kossuth. A u posljednjem referatu 1961. sažeo je rezultate svoga dotadašnjeg rada na tom problemu u konstataciju da se radi o providnom mađarskom falsifikatu.⁴³

III

Prva vijest o zaključcima izvanredne sjednice Hrvatskog sabora pojavila se u mađarskoj štampi punih desetak dana kasnije. Sam L. Kossuth smatrao je potrebnim da u uvodniku svojih novina (*Kossuth Hirlapja*) upozori 2. VII dvor na tobožnju opasnost koja mu prijete od »Pobune Ilira« (*Az Illyr pártütés*), koja se u tim zaključcima odražava. Premda se pri tom pozvao na »pouzdan izvor«, iz kojega je vijest primio, i konstatirao da je ona iz Zagreba otposlana odmah idućeg dana poslije održane sjednice, tj. 22. VI, nije ni jednom riječju ili aluzijom spomenuo neki zaključak o detronizaciji. Njegov je izvor doista bio pouzdan: javljao je da su ilirci osnovali provizornu vladu i imenovali izaslanstva, od kojih bi jedno trebalo da u Innsbrucku zahtijeva banov povratak a drugo da s talijanskog bojišta opozove graničarsku vojsku. Netačan je bio samo podatak o odlasku izaslanstva, jer je još istog dana, u dva sata poslije podne, stigla službena obavijest iz Innsbrucka koja je tu akciju učinila suvišnom.⁴⁴

Tek tri dana kasnije, 5. VII, osvanuo je u Kossuthovim novinama dopis iz Zagreba, datiran 25. VI, u kojem je, među ostalim, prvi put iznesena tvrdnja da je Hrvatski sabor, na prijedlog I. Kukuljevića, zaključio i to da se »švapski izdajica u Innsbrucku« svrgne. Taj su članak idućeg dana, 6. VII, prenijele u

⁴¹ F. Hauptmann, Das Programm des Banus Jellačić zum Umbau Österreichs im Jahre 1848. Bericht über den vierten österr. Historikertag in Klagenfurt . . . , 1957.

⁴² Usp. o tome J. Šidak, Austroslavizam, n. dj., i Poslanstvo hrvatskog sabora austrijskom parlamentu 1848, Zbornik FF u Zagrebu, Odsjek za povijest 3, 1960.

⁴³ Usp. J. Šidak, Seljačko pitanje u hrvatskoj politici 1848, JIČ 2, 1963, 19.

⁴⁴ Kossuthov članak donosi u prijevodu Bogdanov, Detronizacija, n. dj., 893/4.

čjelini i vladine novine »Pesti Hirlap«, iako je tada već bilo svagdje dobro poznato da je u toku akcija pomirenja, koju je, po želji same peštanske vlade, preuzeo nadvojvoda Ivan.⁴⁵

Dopis, koji je očigledno potekao iz krugova neprijateljskih ilircima, dakle mađaronskih, nalikuje po svom stilu pamfletu. Pun različitih aluzija, popratnih riječi i ironičnih primjedaba, nije zasnovan kao ozbiljno upozorenje na neku aktuelnu političku opasnost nego kao tekst koji protivnika izvrgava ruglu i čini smiješnim. Uza sve to, njegovi su podaci, ma kako bili zbog takve intonacije članka iskrivljeni, potpuniji od onih, koje je sam Kossuth 2. VII saopćio javnosti. Osim tobožnjeg zaključka o detronizaciji Ferdinanda V, dopisnik spominje među saborskim zaključcima još neke za koje se, u njihovoj jezgri, može naći potvrda u domaćoj građi. To su: 1. poziv da se čitav narod digne na oružje, 2. odobrenje graničarskih zahtjeva, 3. odluka o slanju emisara i u Bosnu i 4. zaključak da se evropskoj javnosti, osobito slavenskoj, uputi jedan proglas.

Dopisnik je, nadalje, unio u svoj tekst neke podatke o toku izvanredne sjednice koji su vrijedni pažnje, a koje Bogdanov, začudo, u svom prijevodu — iako to nije ničim označio — naprosto izostavlja.⁴⁶

Prvi od tih podataka nadovezuje se na podatak o spisu Srpskog odbora iz Karlovaca i glasi: »tada advokat Vrbančić zatraži od sabora da odmah donese zaključak u povodu toga što on pouzdano zna da je iz Mađarske poslan Poglediću u Turopolje telegram a poštanski ga činovnik neće da preda. Zato neka sabor zaključi da veliki sudac Juraj Pisačić ode odmah sa stotinu narodnih stražara na poštu i silom uzme pismo; ako je već pismo otposlano dalje, neka u pratnji dvojice sigurnih vojnika ide kočijom na goričku poštu, pa ako ga ni ondje ne nađe, neka ode u Pogledićevu kuću i izjavi da će ga oduzeti oružjem, ako ga ne preda.« Tek što je, prema dopisniku, ovaj prijedlog primljen, uletio je u dvoranu F. Havliček, županijski »sęurnosti povęrenik«, sa spomenutim telegramom, u kojem su se nalazila oba careva manifesta.

Drugi se podatak odnosi na novčane priloge koje su pojedinci počeli na sjednici prinositi fondu za obranu zemlje: »Tada je Kukuljević dao na oltar domovine 50 for., kanonik Vuković 500, drugi se nitko nije maknuo«. Kao i neke druge, dopisnik i taj podatak popraćuje s pogrdnim: »Zsivio.«

U prijevodu Bogdanova izostala je i rečenica koja je za način dopisnikova pisanja vrlo karakteristična i koja čitavom događaju daje poantu neke bespomoćnosti i nemoći. »Izvan sabora — tvrdi dopisnik — nije se ni duša pomakla, svaki se šuljao kući i čekao na iduće događaje.«

Ako je već ova zaključna rečenica, sama po sebi, mogla biti dovoljna da pobudi sumnju u pouzdanost cijelog prikaza, ona se pogotovu morala nametnuti kao neposredan dojam daljnjeg teksta koji izvješćuje o događajima u Zagrebu od 22. do 29. lipnja, a koji je Bogdanov također izostavio — s izuzetkom jedne sasvim beznačajne vijesti o hapšenju nekog Langa, koji je »rasturao kraljevski manifest«.

⁴⁵ Izenađuje što Bogdanov, na i. mj., 894/5, prevodi ovaj članak prema tekstu objavljenom u »Pesti Hirlap«, a ne prema originalu u »Kossuth Hirlap«, i to sa znatnim ispuštanjima.

⁴⁶ Niže uvrštene dijelove iz toga članka i njegova nastavka s opisom događaja do 29. VI prevela je dr. M. Gross, na čemu joj i ovdje zahvaljujem, a toplo zahvaljujem i kol. Aratóu Endreu, koji mi je ove tekstove pribavio.

Evo i toga teksta:

»22. juna trebalo je da 12-orica diktatora polože prisegu, ali budući da je poslije podne u dva sata stiglo iz Innsbrucka pismo Žigrovića, koji je u banovo ime izvijestio da je poslanstvo sretno doputovalo i da je ban pozvan k nadvojvodi Franji Karlu i ondje najprijateljskije primljen, trebalo je da se sačeka ispunjenje svih naših želja, da banu ne zaprijeti nikakva opasnost, da bi uvečer po dolasku Tirolci izveli svečanu glazbu, kakvu nisu još nikome priredili. — Pismo je odmah preštampano, posvuda nalijepljeno, a kraj toga su pali u zaborav sabor, diktatorstvo i Zagreb in dulci jubilo.

23. VI izašla je u Agramer Zeitungu vijest o Jelačićevu dočeku u Innsbrucku. Javili su još i o kraljevu manifestu, ali su to, u najmanju ruku, smatrali mađarskom šalom i udarcem i svaki se tome smijao.

24. VI u 9 sati ujutro pojavile su se žene i djevojke u Dvorani; skupština je bila u punom broju, a raspravljale su o ovome: da li će večeras pozdraviti očekivanog bana s ukrasima od tkanine i vatrometom? Odlučeno je: doći u 4 sata u ukrasu na Markov trg i uvečer prirediti glazbu s bakljama, gdje će žene i djevojke prirediti vatromet, a da muškarci dođu s bakljama i sabljama, i tko ne dođe, bit će zapisan.

Tačno u 4 sata svi su došli, ali je narodna straža pogriješila, moglo se vidjeti jednog po jednog, do 6 sati su se zabavljali. Odjednom stigne vijest da ban danas ne dolazi i svaki pođe nezadovoljan kući.

25. VI. Nikakvih priprema za doček bana. Kažu da se iz Klagenfurta vratio u Innsbruck: drugi, da je išao nadvojvodi Ivanu u Beč, a neki drugi, da je otišao u posjet rodbini u Štajersku.

26. VI. Jučer poslije podne vratilo se iz Innsbrucka srpsko poslanstvo pod vodstvom popa Rajačića, vrlo potišteno, pronosi se glas da se Njegovo Veličanstvo nije ni u čemu s njim složilo i da je popove uputilo na mađarsko ministarstvo.

Sada Srbi mnogo proklinju Švabe. Rajačić im govori: »Ja sam svoju dužnost izvršio, poveo sam vas caru, podastro mu naše zahtjeve, nemojte ništa meni u zlo upisivati. Vi ste mu se zakleli na vjernost, ako vaše želje ispuni, a ako ne, vaše je pravo, kao pravih hrabrih muževa, da ih izборite silom. Sada je red na vama da radite« Živio! S ovim se uvodom jedva može petrovaradinski bataljun (sami Srbi) zadržati u Zagrebu, oni žure kući da se bore protiv Mađara, a očekuju još samo banov povratak.

Rajačić kaže da je ban doznao za kraljev manifest na povratku u Klagenfurt i da je vijest flegmatički primio.

Ovdje svaki vjeruje da je to samo politički potez.

Jučer poslije podne odvučen je graničarski veteran, 70-godišnji Lang, u graničarski zatvor, pošto ga je pokazao Sindler, upravitelj grofa Széchena. Prijeti mu velika opasnost, jer je širio kraljev manifest.

Što kaže na to bečko ministarstvo, koje, kako se čini, hoće pod svaku cijenu svladati pobunjenike?

Prema najnovijim vijestima, ban Jelačić se tek 29. VI vratio u Zagreb i narod ga je dočekao s bijesnim oduševljenjem, 300 dama izašlo mu je u susret s hrvatskim bataljunima. Prema jednom telegramu, i provincijalci su obaviješteni, a oni koji su se skupili namjeravaju napasti Mađarsku.«

Za pitanje, koje ovaj prilog rješava, nije odlučno da li sve ove dodatne vijesti potječu od istog dopisnika i da li su podaci, koje one sadržavaju, u svemu tačni. Podatak, koji se u rješavanju postavljenog pitanja ne može ni na koji način mimoći, a koji je za ispravnu ocjenu dopisnikova prikaza saborske sjednice od 21. VI pogotovu neophodan, odnosi se na događaje idućeg dana, kada je u Zagreb stiglo pismo privremenog protonotara F. Žigrovića, upućeno iz Innsbrucka »namjesniku banske časti« M. Lentulaju.

Dopisnik, koji je na prvo mjesto tobožnjih zaključaka stvorenih u Hrvatskom saboru 21. VI stavio svrgavanje »švapskog izdajice u Innsbrucku«, tj. kralja Ferdinanda V, javlja da su već idućeg dana, u dva sata popodne, svi ti zaključci »pali u zaborav«, pa i zaključak o provizornoj vladi — on je naziva diktatorstvom — koji je doista bio donesen. Iz dopisnikova prikaza jasno proizlazi da je s primitkom Žigrovićeva pisma o banovu dočeku u Innsbrucku otpala potreba da provizorna vlada preuzme vlast, a po njegovu mišljenju izgubili su opravdanost i svi drugi saborski zaključci od toga dana. Prema tome, glavni i — kako ćemo vidjeti — jedini uzročnik izmišljene tvrdnje o detronizaciji kralja (ne cijele dinastije!) ograničava taj tobožnji čin na kratko vrijeme od 24 sata i zatim ga predaje — zaboravu. Tek malóčas prije svrgnutoga kralja sabor bi, dakle, ponovo šutke vratio na hrvatsko prijestolje!

Drugi izvor, koji bi — tobože neovisno o gornjem izvoru — sadržavao daljnji dokaz o detronizaciji Habsburgovaca, trebalo bi da budu memoari gen. Josipa baruna *Neustädtera*. Taj suvremenik događaja doista spominje izvanrednu sjednicu od 21. VI i njezinih sedam zaključaka, koji se gotovo sasvim, po svom sadržaju, podudaraju s dopisom Kossuthovih novina. Međutim, pomnija analiza *Neustädterova* teksta, izvršena na njegovu originalnom rukopisu,⁴⁷ dokazuje da njegovo svjedočanstvo ne može doći u obzir kao pouzdan izvor upravo u onom svom dijelu koji o tim zaključcima govori.

Značajna je, prije svega, činjenica da *Neustädter* ne donosi spomenute podatke u svom tekstu nego u dvije bilješke koje je unio kasnije, kad je već tekst dobio svoj konačan oblik. Ubilježio ih je na preostalom bijelom prostoru, rukopisom koji nije tako pomniji kao rukopis teksta i smeđom tintom, koja se razlikuje od tinte teksta.

Neustädter se u svom tekstu zadovoljio kratkim opisom raspoloženja koje je ovladalo saborom na vijest o manifestu, istakavši od podnesenih prijedloga (ne zaključaka!) samo jedan: da se razoruža garnizon u Zagrebu i njegovo oružje podijeli graničarima. To je, uostalom, jedini podatak u sačuvanoj građi koji ovaj prijedlog spominje; peštanske ga vijesti ne poznaju. Opisujući raspoloženje sabora, *Neustädter* piše da je dvorana »odjeknula jednodušnim krikom mržnje i bijesa protiv autora ovog manifesta«, tj. peštanske vlade, i da su »govornici, jedan zanešeniji od drugoga i plamteći od općeg bijesa, izrekli tako gromke govore, upotrebljavajući tako strašne i potpaljivačke rečenice, da se sutradan, kad su najumjereniji bili uspjeli da stišaju prvu vatru nacionalnog bijesa, moralo jednodušno zabraniti štampi da objavi one pretjerane govore, za koje nitko nije htio preuzeti odgovornost dan nakon one znamenite sjed-

⁴⁷ Rukopis *Neustädterovih* memoara, u četiri knjige, čuva se u Sveuč. knjižnici u Zagrebu.

nice«. ⁴⁸ Nekoliko strana dalje, neovisno o ovom mjestu, Neustädter je u svoj tekst unio podatak koji glasi: »Carev manifest od 10. juna primorao je sabor da imenuje provizornu hrvatsku vladu sastavljenu od trinaest osoba. Predsjednikom postane podban Lentulay. Članovima postanu Ambroz Vranicany, Ivan Kukuljević de Sacci, Metel Ožegović de Barlabaševac, Benko de Lentulay, de Novak, Daniel de Stanisavljević, de Gjorgjević, Lončarović (!), Mažuranić Ivan, kapetan Krestić i upravni poručnik krajiške regimente u Petrovaradinu«. ⁴⁹ Taj je podatak, kako ćemo vidjeti, djelomično tačan, iako Neustädter spominje poimenično samo dvanaest članova ove provizorne vlade a ne kaže ni to da je potreba za njom već idućeg dana otpala. Nešto dalje, na osnovu vijesti u novinama od 23. VI, unio je, doduše, podatak o »novoj organizaciji hrvatske vlade«, tj. Banskog vijeća, ali ga nije doveo ni u kakvu vezu s gore spomenutim.

Prema tome, ako uzmemo u obzir samo njegov tekst, onda Neustädterovi podaci, ma kako inače bili dragocjeni, jedva imaju nešto zajedničko s peštanskim vijestima. Bilješke, naprotiv, potječu upravo od tih vijesti, pa se tako i moglo dogoditi da Neustädter govori o promjeni u općenitom raspoloženju 22. VI na dva mjesta, u tekstu i u drugoj bilješci, a da se ti podaci u svemu ne podudaraju. Dok u tekstu objašnjava spomenutu promjenu samo utjecajem »najumjerenijih«, u bilješci je svodi na »dobre vijesti« iz Innsbrucka. Daljnji nesklad između podataka u tekstu i bilješkama odnosi se na sastav provizorne vlade. U drugoj bilješci navodi se, kao i u peštanskim vijestima, svega šest članova odbora koji će upravljati državnim poslovima za vrijeme odsutnosti bana Jelačića, a u tekstu — kako je već rečeno — njih dvanaest, a mi taj podatak nije tačan.

Podudarnost bilježaka s peštanskim vijestima i nesklad koji postoji među njima i tekstem nameću, na prvi pogled, zaključak o tim vijestima kao neposrednom izvoru Neustädterovih bilježaka. Ali postoji još jedan izvor, koji je Neustädteru bio bliži i pristupačniji od peštanskih novina. To je dobro poznato djelo Joh. Janotyckha von Adlersteina, Chronologisches Tagebuch der magyarischen Revolution... ⁵⁰ U njegovu trećem svesku, koji je izašao u Beču 1851, nalazi se i dopis Kossuthovih novina u njemačkom prijevodu. Neustädter nije, doduše, prenio iz Janotyckha tekst u cjelini nego ga je mjestimično sažimao, ali upravo ono mjesto u njegovoj prvoj bilješci u kojemu Bogdanov vidi najčvršći dokaz za njegovu neovisnost o mađarskim novinama upućuje na Janotyckhov prijevod kao Neustädterov izvor. Za razliku od peštanske vi-

⁴⁸ J. Horvat, *Politička povijest...*, n. dj., 189, mijenja smisao Neustädterova saopćenja, reproducirajući ga ovim riječima: »Neustädter veli da su na to govori, izrečeni dan prije u saboru, poništeni u zapisniku, jer da sad već nitko nije htio preuzeti za njih odgovornost.« — Neustädterov tekst, pogotovu, ne dopušta da se ustvrdi — kako to Horvat čini (189) — da »je toga popodneva atmosfera za izmirenje s Mađarima i zajednički istup protiv dvora«. Za tu tvrdnju nema podloge ni u jednom sačuvanom podatku o saborskoj sjednici 21. VI; svi oni govore protivno, tj. da je atmosfera bila ispunjena žestokim neprijateljstvom prema mađarskoj vladi kao pravom uzročniku i autoru manifesta.

Citat iz Neustädterovih memoara donosim prema prijevodu u Bogdanova, *Detronizacija*, n. dj., 896.

⁴⁹ Ovaj podatak Bogdanov ne donosi.

⁵⁰ Usp. bilješku 26. Tekst u Janotyckha donosim u prilogu III uz ovu raspravu.

jesti, prema kojoj je Hrvatski sabor tobože zaključio da se »sve šume i livade razdijele seljacima u njihovo vlasništvo«, Janotyckh spominje u svom prijevodu »livade i polja«, čime je tekst svog izvora temeljito promijenio. A upravo je u tom obliku ovaj tobožnji zaključak ušao u Neustädterovu prvu bilješku.

Uza sve to je Neustädter ipak imao prilike da nešto i sam dozna o toku saborske sjednice od 21. lipnja, što njegovo pisanje nesumnjivo dokazuje. Ali je za ocjenu i tih podataka odlučna činjenica da se on tada nije uopće nalazio u Zagrebu jer je — kako sam piše — još 2. lipnja stigao u Varaždin da ondje, po Jelačićevu nalogu, preuzme dužnost vojnog komandanta i organizira obranu granice. Pisao je, dakle, o toj sjednici samo po čuvenju.

Najzad, uvid u njegov rukopis pokazuje da je Neustädter počeo na njemu raditi tek 1853, kada je bio umirovljen, i da četvrto poglavlje V »toma«, gdje se nalazi tekst o kojem je riječ, nosi u zaglavlju datum 6. VII 1857. Već je, prema tome, Šišić s pravom ustvrdio da je Neustädter svoje djelo napisao »između 1853 i 1857« i da ga je zatim, između 1860. i 1862, prepisivao i stilistički dotjerivao.⁵¹ Podaci o njemu, koji dopiru čak do g. 1865. a integralni su dio teksta — ne samo neke naknadno zapisane bilješke — pomiču, štaviše, ovu vremensku granicu za definitivnu redakciju teksta do gotovo neposredno pred Neustädterovu smrt (15. XII 1866) i dokazuju da se autor, prepisujući rukopis, nije ograničio samo na stilističke promjene.

Međutim, kad i ne bi postojale tolike rezerve koje oduzimaju Neustädterovim bilješkama uz tekst vrijednost pouzdanog izvora, preostaje još jedna činjenica koja je od svih za razmatranje ovog pitanja najvažnija i koju ni Bogdanov nije mogao previdjeti, iako joj je pokušao umanjiti značenje domišljanjem o nekim tobožnjim intencijama autora. Naime, Neustädter nigdje, pa ni u bilješci koja se na to odnosi, ne tvrdi da je onih sedam tačaka, koje je navodno Kukuljević — njegovo ime, doduše, ne spominje, ali nam je ono poznato iz peštanskih novina — predložio, sabor doista i primio i u tom smislu donio određene zaključke. Jedinu zaključak, koji Neustädter spominje, odnosi se — kako je već rečeno — na izbor provizorne vlade. Prema tome, za pitanje o svrgavanju Ferdinanda V — o detronizaciji dinastije ne može se ionako govoriti⁵² — Neustädterovi memoari ne dolaze kao izvor uopće u obzir. Jedinim »izvorom« ostaje, dakle, dopis mađaranskog dopisnika objavljen u »Kossuth Hirlapja«.

Ali ni taj jedini izvor ne tvrdi izričito da je neka detronizacija doista zaključena. On, doduše, općenito tvrdi da su prijedlozi, od kojih na prvom mjestu spominje svrgavanje »švapskog kralja u Innsbrucku«, primljeni, ali kada zatim spominje prijedlog E. Vrbančića — o kojem drugih podataka nema — da sam otputuje u Innsbruck, onda u tom konkretnom slučaju daje spomenutom zaključku samo pogodbenu, a ne definitivnu karakter. On piše: »Vrbančić se ponu-

⁵¹ F. Šišić, Ban Jelačić o sebi, Javnost III, Beograd 1936, 169. Ocjena koju je Šišić ondje dao o memoarima gen. Neustädtera zavređuje i danas pažnju. »Ima doduše — kaže on — i mnogo toga što je preuzeto iz 'Agramer Zeitung' — hrvatski je general Neustädter slabo znao — no znatna čest njegovih bilježaka ipak je važan i vrijedan historijski izvor, to više, što je Neustädter upravo išao za tim, da kaže istinu, čuvajući se pomno i braneći se budno od bilo kakvog mu drago stranog uticaja.«

⁵² J. Horvat, Politička povijest... 189, netačno reproducira prvi od »sedam zaključaka« u Neustädtera riječima: »proglasiti svrgnuće habsburške dinastije«.

dio da na svoj vlastiti trošak smjesta otputuje u Innsbruck i da pred carem izjavi, ako bana ne oslobodi, da ga onda narod ne će priznati za kralja. — Prihvaćeno je. Živio! Ali u Innsbruck nije pošao, zašto? — razlog se ne može saznati.«

Odgovor na potonje pitanje sadržan je u vijesti od 22. VI, koja slijedi poslije ovog dopisa i iz koje se vidi da je Vrbančićev prijedlog — ako je uopće bio u tom obliku iznesen — postao već idućeg dana suvišan.

Analizu jedinog izvora o tobožnjoj »detronizaciji Habsburgovaca« u Hrvatskom saboru možemo poslije svega zaključiti pitanjem: što je njegov autor, zagrebački dopisnik, uopće smatrao zaključkom sabora, ako mogućnost tobožnjeg svrgavanja Ferdinanda V uvjetuje odlaskom Vrbančića na dvor i zahtjevom da se Jelačić oslobodi? Ovo protivurjeđe u njegovu prikazu, u vezi s čitavom intonacijom teksta koja mu oduzima svaku ozbiljnost, pogotovu čini ovaj jedini »izvor« za detronizaciju Habsburgovaca potpuno nepouzdanim.

Ako usporedimo sve dosada razmotrene tekstove, onda od svih podataka u njima dolaze kao potpuno sigurni u obzir oni koje donose Kossuth u svom uvodniku od 2. VII i Neustädter u osnovnom tekstu svojih memoara. To, dakako, ne znači da su svi podaci u dopisu zagrebačkog dopisnika Kossuthovih novina od 5. VII, koji nisu sadržani u gornjim tekstovima, naprosto izmišljeni. Daljnja analiza dokumentarne građe, koja govori o izvanrednoj sjednici Hrvatskog sabora 21. VI, treba da utvrdi, koji su od tih podataka u osnovi istiniti.

IV

Zapisnik izvanredne sjednice Hrvatskog sabora nije se sačuvao kao ni bilo koji drugi zapisnik saborskih sjednica 1848. Ne postoji ni prikaz te sjednice, njezinih rasprava i zaključaka u zagrebačkoj štampi, kao što je to slučaj s drugim saborskim raspravama. Ta bi okolnost, na prvi pogled, govorila u prilog tvrdnji Neustädtera da je idućeg dana donesena odluka o tome da se održani govori ne objavljuju. Međutim, Novine dalm.-hrv.-slavonske već su toga istog dana (22. VI) donijele na prvom mjestu tekst Žigrovićeva pisma Lentulaju, a u idućem broju od 24. VI, kao uvodnik, još jednu opširnije pismo iz Innsbrucka o dočeku hrvatskog poslanstva. Poslije primitka prvog od tih pisama, kad je otpala osnovna pretpostavka, s koje su govornici na izvanrednoj sjednici polazili, bilo bi svakako nerazborito i, štaviše, deplasirano davati publicitet takvoj raspravi, iako su neki njezini zaključci zadržali svoju vrijednost a o nekima se moglo i kasnije imati u tom pogledu različito mišljenje.

Šulek je još 29. VI,⁵⁸ dakle čitavih tjedan dana kasnije, navijestio da će o izvanrednoj sjednici sabora progovoriti opširnije »čim se niti pletaka i mreža, do sada još vrlo zamršene, ponešto razmrse«, tj. čim se geneza zlokobnog manifesta od 10. VI, koji je bio uzrokom sjednice i općenitog uzbuđenja, objasni. Ali je postanak manifesta ostao sve do danas zavijen u tamu, pa Šulek nije ni o spomenutoj sjednici nikad više pisao. Uza sve to je u svom članku ukratko

⁵⁸ Novine d. h. sl., br. 67. Bogdanov, Društvene i političke borbe..., n. dj., 179, izostavlja iz Šulekova članka sva ona mjesta o banu Jelačiću, koja su za ispravnu ocjenu Šulekova pisanja i odnosa hrvatske javnosti prema Jelačiću vrlo značajna.

izvijestio o »jednodušno« donesenim zaključcima sjednice: 1. »da se ustroji odbor s diktatorskom vlašću« i 2. »da se sav narod pod oružje stavi, ako se vijest ova (o banovu hapšenju; J. Š.) potvrdi«.

Kako se vidi, Šulekov članak ne govori u prilog naprijeg navedenoj Neustädterovoj tvrdnji, a da rasprava i zaključci izvanredne sjednice nisu uopće bili neka tajna, dokazuje i njegova karakteristika rasprave, koja se podudara s prikazom u Neustädtera, i neki drugi dokumenti, od kojih je najdragocjeniji svakako pismo Matije Mesića A. T. Brliću u Beč od 27. lipnja. Mesićevo pismo glasi:⁵⁴

»21-og t. m. bila je verlo burna saborska sēdnica, kakove dosad još nije bilo. Prouzrokovao ju je pako kraljevski manifest, u kom Banu sve časti oduzumlje i Hrabovskog kano komissara i iztražitelja u Horvatsku i Slavoniu šilje; a narod horv. i slav. za nevērni i buntovni proglašuje.

Kad su naši taj manifest razumēli, svi su skoro mislili, da je Bana Kralj kod sebe zaderžao: zato je valjalo shodne naredbe učiniti za vrēme, dok bismo Bana od Kralja natrag dobili. Odlučeno je da se cēl narod na oružje diže; da se Graničari iz Talianske kroz pisma i emissare kući zovu: određen je odbor sastojēci iz 15 članovah, koi bi diktatorsku moć imao, kojem bi se sve oblasti civilne i militariske podvrē imale.

Granici su sve one polaštice podēljene, koje odbor graničarski za potrebite priznao, kano: ukinūtje rabote, slobodna paša i dervarina, obaljenje cēne soli.

Najposle određen je proglas na sve Slavjane: Čehe, Poljake i n a r o d ruski, i na bratju našu u Turskoj.

Tako slobodnih govorah proti kralju i cēloj Švabadii nikad nisam čuo, ko tom prilikom. Nego akoprem je tako žestoko bilo govorito, i akoprem su žestoke i krēpke naredbe bile učinjene: ipak se je u prvi mah malo radilo, kad se je glas po Zagrebu raznēo, da će Ban 24-og u Zagreb doć, jerbo tad su se svi samo o tom starali, kako bi najslavnije mogli Bana dočekat [...]

Ovo pismo budućega istaknutog historičara, pisano u Zagrebu pod neposrednim dojmom događajā od 21. do 27. lipnja, svakako je najpotpunije domaće svjedočanstvo o izvanrednoj sjednici i njenim zaključcima. Prema njemu je odlučeno 1. da se cijeli narod »na oružje diže«; 2. da se krajišnicima u Italiji uputi poziv na povratak kući; 3. da se odredi odbor od petnaest članova s diktatorskom vlašću nad svim građanskim i vojnim oblastima; 4. da se Krajini dadu povlastice koje je saborski »odbor graničarski« već bio izradio i 5. da se upravi proglas slavenskim narodima, pa i ruskom, kao i »braći u Turskoj«.

Usporede li se ovi podaci s podacima u dopisu »Kossuth Hirlapja« od 5. VII, vidi se da se oni u osnovi podudaraju, osim tobožnjih zaključaka o kraljevoj »depoziciji« i podjeli šuma i livada seljacima, ali da im je peštanski dopisnik dao naročit oblik i tako ih svojim samovoljnim dodacima i tumačenjem izopao i učinio smiješnima. To napose vrijedi za tobožnji prijedlog o emisarima u Bosnu, »koji će pozvati ovamo što više muhamedanaca i slavenske braće«, s porukom: »slobodno je ubijati, paliti, pljačkati, i pošto zajedno sa Hrvatima budu pobili sve Mađare, i oni će biti oslobođeni turskog jarma«. Istu svrhu imali su dopisnikovi dodaci o pozivu krajišnicima u Italiji da pobiju sve svoje

⁵⁴ Iz korespondencije A. T. Brlića, priredila Ivana Brlić-Mažuranić, Građa za povijest književnosti hrvatske 16, 1948, 197-198.

»tuđinske oficire« i o tome da se proglas, koji Mesić spominje, uputi »naročito moskovskoj državi«, pozivajući je »da pošalje pomoć protiv Mađara«.

Premda Mesić tvrdi da se »u prvi mah malo radilo« na provođenju zaključaka i to zbog vijesti o banovu skorom povratku, ipak je nešto bilo urađeno a nešto je, zbog izmijenjene situacije, dobilo novo značenje ili je postalo suvišno i tako otpalo. Za ocjenu raspoloženja, u kojemu se rasprava vodila, i onog zaključka koji se odnosio na Vojnu krajinu, rječito je svjedočanstvo sačuvano u proglasu krajišnicima koji je neposredno poslije izvanredne sjednice, a svakako prije 28. VI, kada se ban već vratio, napisao Fran K u r e l a c.

Kurelac je u to vrijeme, poslije svog povratka iz Gradišća (Burgenlanda), primljen u službu Banskog vijeća, sa zadaćom da prema potrebi sastavlja različite proglase. Preuzeo je dakle, kako dobro primjećuje J. Matasović, dužnost današnjeg šefa presbira⁵⁵, pa njegovi proglasi imaju po tome poluslužbeno značenje, koje im i daje veću dokumentarnu vrijednost.

U svom proglasu krajišnicima,⁵⁶ Kurelac ne spominje nikakve povlastice nego im upućuje vatreni poziv da dignu oružje protiv Mađara i domaćih neprijatelja, tj. mađarona, a upozna je ih i s tokom izvanredne sjednice. Prema njemu je ona sazvana zbog banova nedolaska i vijesti, usmenih i novinskih, koje su se pronijele o kraljevim manifestima. Njegov prikaz potvrđuje istinitost podatka koji je dopisnik Kossuthovih novina unio u svoj tekst o telegramu s priloženim manifestima, čitanje kojih je imalo za posljedicu poziv narodu na oružje. Kurelac čak bilježi da je pao poklik o tome kako su Hrvati sada »prodani od Nijemaca Mađarima«, a istu je riječ stavio dopisnik peštanskih novina u usta E. Vrbančiću, pa se, prema tome, i taj podatak — sam po sebi, ne ulazeći u provjeravanje imena — mora ocijeniti kao tačan. Kurelac je zatim istakao dubok dojam glasova koji su stigli iz Sr. Karlovaca o napadaju gen. Hrabovskog na taj grad 12. VI i, osim zaključka o općoj mobilizaciji svega »što oružje ponesti može«, naveo i zahtjev za povratkom bana kao dvije najvažnije odluke izvanredne sjednice.

Dokument o toj sjednici, koji ima izrazito službeni karakter, sačuvan je u tekstu čl. XVI konačnog saborskog »Zapisnika«.⁵⁷ U njemu se također spominju dva službena pisma Srpskoga glavnog odbora iz Sr. Karlovaca i tri

⁵⁵ J. Matasović, Do Ozore, Zagreb 1919, 61: »... neke ruke pored Kukuljevića chef hrvatskog službenog 'presbira'«.

⁵⁶ Potpun tekst proglasa v. u prilogu II ovoj raspravi; donosim ga prema tekstu u zbirci letaka iz 1848. u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (broj 18). Sam ga je Kurelac 1862. preštampano u knjizi »Fluminensia« (113—118) pod naslovom: »Proglas na Krajičnike (kad je bio pukao glas da bana Jelačića ne bude nazad iz Innsbrucka)« te s pravopisnim promjenama i nekim manjim, zacijelo nehotičnim i slučajnim, ispuštanjima. Proglas nije ni tom prilikom datirao, ali — kako se iz njegova teksta jasno razabire — mora da je napisan neposredno poslije 21. VI a svakako prije banova povratka 28. VI. Prema tome, datiranje F. *Hauptmann*a, Korespondencija grofa Alberta Nugenta iz god. 1848, Arhivist I, 1951, 52, mjesecom julom nije tačno (ni Kurelčevo autorstvo nije mu moglo biti poznato, jer je letak anonimn).

⁵⁷ Kukuljević, n. dj. II, 328/9. Koncept ovog članka, koji se u mnogočemu razlikuje od konačnog teksta a sačuvan je u DAZ, Sab. spisi LXXVII, 4—8, 1848, donosim u prilogu I ovoj raspravi. Bogdanov poznaje samo štampani tekst (Društvene i političke borbe, 181—183), ali ga ne donosi u cjelini nego izostavlja u t. 1 ona mjesta koja govore o tome, kako se Srpski glavni odbor obratio vladaru zbog napadaja na Karlovce pa moli »trojednu kraljevinu« da bi se potrudila [...] kod nj. veličanstva i

zaključka: 1. da se kralju pošalje »ultimat«, u kojem se ne zahtijeva samo uspostava Jelačića u banskoj časti nego i proširenje njegove vlasti na svu vojsku u Hrvatskoj i Slavoniji, kao i potvrda svih predloženih saborskih zaključaka; 2. da se kod Srpskoga glavnog odbora imenuje jedno lice radi međusobnog sporazumijevanja; 3. da se za slučaj, ako se potvrdi vijest o svrgavanju bana Jelačića, izabere »jedan vladajući odbor« s diktatorskom vlašću. Iz sačuvanog koncepta ovog »zapisnika« vidi se da je u taj odbor trebalo ući petnaest članova: osim predsjednika Mirka Lentulaja izabrani su od istaknutih iliraca Lj. Gaj, D. Stanisavljević, Metel Ožegović, M. Georgijević, A. Vranicani, I. Kukuljević, J. Žuvić, Ivan Mažuranić i J. Bunjik, od vojnih lica gen. Todorović, obrstar Danilo Rastić, kapetan Marko Krestić i administrativni poručnik Stevan Čarder (pogrešno zapisan kao Čordar) i neki, поближе nepoznati, Zorić.

Prema tome, podatak koji o sastavu Odbora daje Mesić u svom spomenutom pismu Brliću, osniva se na doista izvršenom izboru, iako je taj imao samo pogodbeno značenje pa su očigledno zbog toga imena izabranih članova i izostavljena u konačnom tekstu članka, redigiranom poslije banova povratka.

Razlika između koncepta i konačnog teksta čl. XVI ima više i one nisu malene. Koncept je, prije svega, bogatiji podacima iz pisama Srpskoga glavnog odbora, osobito drugog pisma od 18. VI, u kojem Odbor, među ostalim, izvješćuje da šalje dva svoja člana za održavanje stalne veze, nadalje podacima o pismima koja su iz Sr. Karlovaca stigla od banova izaslanika grofa Alberta Nugenta (t. 4 i 5) i o štafeti s kraljevim manifestima koju je D. A. Jozipović poslao iz Pešte Franji Poglediću, bivšem velikom sucu u Turopolju. Potonji podatak koncepta daljnji je dokaz — osim Kurelčeva proglašenja — za istinitost odgovarajućeg dijela u dopisu Kossuthovih novina.

Konceptu nedostaje samo uvod konačnog teksta, u kojemu se ukratko iznosi geneza izvanredne sjednice, i posljednji pasus, koji je unesen u tekst poslije prve redovne sjednice održane 29. VI pod predsjedanjem bana Jelačića. Taj je pasus važan po tome što pokazuje da su zaključci izvanredne sjednice još jednom raspravljeni i odobreni u prvoj idućoj redovnoj sjednici kada se položaj, doduše, povratkom bana iz temelja promijenio, ali je akt o njegovu svrgavanju, usprkos svemu, ipak ostao formalno netaknut.⁵⁸

shodnim mjestima njimim (tj. Srba) ranam ljeka poiskati«. Veliki odbor Hrvatskog sabora i sam je tako postupio već 15. VI u svojoj adresi kralju (Pejaković, n. dj., 84—86).

Kako Bogdanov nije potonji dokument uzeo u obzir, smatra da je vijest o napadaju na Karlovce jedan od dvaju neposrednih poticaja za izvanrednu sjednicu sabora (n. dj., 175). Međutim, dok je vijest o Jelačićevu svrgavanju stigla u Zagreb tek 21. VI, o napadaju na Karlovce saznalo se »privatnim putem« već 15. VI, pa je toga dana Ravnajući odbor naložio gr. Albertu Nugentu, banovu povjereniku u Srijemu, »da se točno informira o incidentu« (F. Hauptmann, n. dj., 38), a 17. VI je u pismu Srpskom glavnom odboru osudio napadaj i zatražio »revnije obavještanje« (isto, 39).

⁵⁸ Posljednji pasus glasi: »Svi ovi zaključci izvanredne sjednice bijahu na novo preduzeti pod predsjedništvom preuzvišenoga g. bana u urednoj 29. lipnja t. g. držanoj sjednici, — koje zaključke su zastupnici naroda i nadalje odobrili, za svoje priznali, potvrdili i ujedno izjavili, da ako bi se baš nesretno razglašeno smetnuće svijetloga bana i obistinilo bilo, narod hrvatsko-slavonski volio bi prije iščeznuti nego ljubimca svoga, s kojim život naroda najuže je skopčan, u bijedi ostaviti.« — Napominjem da je već u Kukuljevića, n. dj. 329, datum sjednice 29. VI netačno otštampan kao 26. VI, pa je tu pogrešku iz Kukuljevića preuzeo B. Šulek, Naše pravice, Zagreb 1868, 266, a iz ovog izdanja Bogdanov, n. dj., 183.

Kao što su u konačnom tekstu čl. XVI bila izostavljena imena članova prozivorne vlade, tako je iz njega, kao i njegova koncepta, ispao i zaključak o poslanstvu krajišnicima na talijanskom bojištu. Ne spominju ga samo Mesić i dopisnik Kossuthova lista nego još jedan suvremeni svjedok — brat bana Jelačića, Đuro, koji se tada nalazio u Italiji kao komandant Prve banske regimente.

Sjećajući se poslije tri decenija (1878) tih događaja, Đuro Jelačić je u svom rukopisnom »Dnevniku« ovako prikazao odjek vijesti o bratovu svrgnuću u Hrvatskoj:⁵⁰

»Ondje je uzbuđenje bilo vrlo veliko. — Odgođeni sabor bio je smjesta sazvan i zbog toga je primljena rezolucija da se zatraži povratak bana, za koga se pretpostavljalo da je uhvaćen, uz to je zaključeno i to da se u Italiju pošalju emisari koji će ondje stacioniranim graničarskim trupama pročitati poziv da treba da se vrate kući jer je domovina u opasnosti. — Ja sam tada zapovijedao 1. Banskom krajiškom regimentom i bio raspoređen u vojni kor FZM baruna Weldena. Komandant moga vojnog kora dao me pozvati k sebi, saopćio mi što mu je FM barun Dahlen, divizijski general u Zagrebu, javio o naprijed spomenutoj sjednici sabora i naložio mi da potražim graničarske trupe uključene u njegov vojni kor i opomenem ih da se ne dadu takvim glasinama skloniti da iznevjere svoju prisegu. — Međutim, nikakva moć uvjeravanja nije bila potrebna, jer se gotovo u isto vrijeme s izvještajem FM bar. Dahlena pojavila i proklamacija graničarskim trupama u Italiji, koju je moj brat, zamoljen od kneza Schwarzenberga, u Innsbrucku objavio.«

Ne može se, doduše, sa sigurnošću reći, zbog čega ovaj zaključak nije unesen u spomenuti koncept, ali je on, bez sumnje, mnogo izgubio na značenju kada je idućeg dana stiglo Žigrovićevo pismo iz Innsbrucka a pogotovu je morao da otpadne kada se saznalo za banov proglas krajišnicima u Italiji od 20. lipnja.

Od ostalih zaključaka, koje Mesić i dopisnik Kossuthovih novina spominju, preostali bi još zaključci o manifestu slavenskim narodima i »na braću našu u Turskoj« te o povlasticama za Krajinu. Premda nema razloga sumnjati u

⁵⁰ Historijski arhiv grada Zagreba, Dnevnik Đure Jelačića, datiran: Zdislawitz am 14. Juni 1878. Originalni tekst glasi: »... Dort (tj. u Hrvatskoj; J. Š.) war die Aufregung eine gewaltige. — Der vertagte Landtag wurde alsogleich einberufen und darum die Resolution gefasst, ihren Ban, den man gefangen vermuthete, zu begehren, zugleich wurde auch beschlossen Emissaire nach Italien zu senden, um den dort stehenden Grenztruppen Kund zu geben, dass sie nach Hause zurückkehren sollen, weil das Vaterland in Gefahr sei. — Ich commandirte damals das 1. Banal Grenz-Regiment, und war in das Corps des FZM B. Welden eingetheilt. Mein Corpskommandant liess mich rufen, theilte mir mit, was ihm FM Br. Dahlen Divisionär in Agram über die früher erwähnte Landtags Sitzung berichtet hatte, und gab mir den Auftrag die in seinen Corps eingetheilten Grenztruppen aufzusuchen und sie zu ermahnen sich nicht durch derlei Gerüchte bestimmen zu lassen, ihrem Eide untreu zu werden. — Ich hatte aber keine Überredungskraft nöthig, weil fast gleichzeitig mit dem Bericht des F Mal. Br. Dahlen auch eine proclamation an die Grenztruppen in Italien erschienen ist, welche mein Bruder auf Ersuchen des Fürsten Schwarzenberg von Innsbruck aus erlassen hatte.«

Prijevod I. Ulčnika, Sjećanja Đure grofa Jelačića, Obzor 1. X 1940, br. 227, nije sasvim tačan.

podatak dvaju neovisnih svjedoka o manifestu, ipak se ne može mimoći činjenica da je sabor u svom daljnjem radu jedan manifest doista donio, ali da ga je upravo samo »na sve austrijsko-slavenske grane« — kako ga je nazvao u čl. XVII, a u stvari je taj poznati »Manifest hrvatsko-slavonskog naroda« namijenio evropskoj javnosti uopće a njemačkoj napose. To je, usprkos naslovu čl. XVII, u tekstu toga članka jasno rečeno. Prema njemu je sabor odredio »izdati jedan manifest, kojim će se objaviti svijetu, da trojedne kraljevine ništa drugo ne traže, nego što im po prirodnom i historičnom pravu pripada tj. narodnu slobodu i celokupnost monarhije austrijske«. ⁶⁰

A što se krajiških povlastica tiče, one su također uzakonjene »Krajiškim ustavom« koji je sabor 6. VII primio, prepuštajući banu da sam, prema potrebi, odluči kako će ih i koje od njih početi da odmah provodi u život.

Pregled i analizu sviju dosada poznatih svjedočanstvara o izvanrednoj sjednici Hrvatskog sabora 21. VI završit ćemo s dva izvora, kojima se stanovita dokumentarna vrijednost ne može odreći, premda za ocjenu podataka o saborskim zaključcima ne dolaze gotovo u obzir. Pa ipak, oni prinose razumijevanju atmosfere u kojoj su ti zaključci doneseni.

Slovenski predstavnik u Hrvatskom saboru, dr. Štefan Kočevar, koga je izaslala gradačka »Slovenija«, ovako je u pismu dru Josipu Muršecu 29. VI opisao raspoloženje u kojemu je Zagreb zatekao u ponedjeljak 26. lipnja: ⁶¹

»... Zadnji ponedjelak bio sam u Zagrebu, gde jest vèlika razjarenost, što car neće da priznaje hervatski sabor za legalan, i što neće primiti hervate pod bečki ministerium. Z toga jest vidèti, da car i nèmci Slavjanom ni jedne želje spuniti neću. Za što dakle 40.000 hervatov kàrv proliju za cara i za nèmacko prestolje. Car samo volje nèmacah i mađarah izpunjuje, jer ga na to siliju, a slavjani nesmiju ni volje imati jer ne imadu moći, kojom bi svoju volju podupirali. Za carstvo bi bole bilo, da jesu Hervati pod bečkom ministeriumu, i njegovo prestolje bi u ovom slučaju čverstje stajalo. Nu car neće toga, jer jest to slavjanska volja, a car boji se, da Mađare rassàrdi.

Bože daj, da nadvojvoda Jovan ovu stvar dobro razvidi, i da on vendar za nešto slavjanom na pomoć bude. Inače bojim se, da slavjani svu ljubav do bečkoga prestolja zgubit će.«

Drugi je izvor sadržan u memoarima J. V. Frič a, poznatoga češkog revolucionara, koji se kao učesnik borbi na praškim barikadama u mjesecu lipnju sklonio u Zagreb, kamo je stigao u subotu 24. VI. Boraveći u Hrvatskoj duže vrijeme, sve do kraja mjeseca kolovoza, Frič je imao dovoljno prilike da štošta sazna i uoči, pogotovu zbog toga što se ponajviše kretao u krugu narodnjačke »ljevice«. Svoje memoare, u kojima govori o tom boravku, izdao je, doduše, tek 1836, ali je H. Traub konstatirao da je Frič »prvi koncept svojih memoara napisao već g. 1859« i to na osnovu »dnevnika koji je počeo pisati već g. 1843. [...] i nastavio s njime sve do svoje smrti«. I Zd. Tobolka upozorava da se Fričovi memoari »oslanjaju na bilješke, učinjene istog časa«, a ni J. Heidler,

⁶⁰ Kukuljević, n. dj. II, 330.

⁶¹ F. Ilešič, Korespondenca dr Jos. Muršca, Zbornik znanstvenih in poučnih spisov VI, Ljubljana 1904, 140.

koji je to djelo podvrgao temeljitoj kritici zbog autorova unošenja nekih aktualnih političkih sukoba u prošla zbivanja, nije porekao da ono sadržava mnoge vrijedne podatke i, napose, karakteristike.⁶²

Frič je stigao u Zagreb neposredno poslije izvanredne sjednice Hrvatskog sabora, o kojoj je zapisao da su njeni učesnici »jednoglasno zaključili da dvoru u Innsbrucku pošalju narodni ultimatum, a barun Kulmer, kraljevski savjetnik i posrednik između vlade i naroda, svečano se obvezao da ga kao svetinju smatra svojom stvari i da ga kao očiglednu, slobodnu volju svih hrvatskih zastupnika osobno pred vladarom brani«. Frič izričito tvrdi da su mu »učesnici i drugi svjedoci« sjednice »odmah« po dolasku »s velikom samosviješću« pričali o toj sjednici, ali o njenim zaključcima nije ništa više rekao. Zabilježio je, naprotiv, neke pojedinosti, koje ne možemo provjeriti drugim izvorima. Osim banova hapšenja, tvrdi on, poticaj su za saziv sjednice dali i praški »duhovski« događaji, koji su kulminirali u bombardiranju Praga onog istog dana, 12. VI, kada je gen. Hrabowsky napao topovima Sr. Karlovce. Frič, nadalje, piše da je E. Vrbančić u toj sjednici »izjavio da nije dostojno Hrvata da pregovaraju s vladom tako dugo dok se ona ne odrekne, ne svrgne i ne kazni Windischgrätza«, oličenje reakcije i krivca praškog bombardiranja. Taj podatak mora da potječe od samog Vrbančića, koji je bio jedan od najradikalnijih u grupi narodnjačke »ljevica«, bliske Friču. A nije isključeno ni to da je vijest o praškim događajima i rastjerivanju Slavenškoga kongresa, koji je upravo tada u Pragu zasjedao, stigla u Zagreb nekoliko dana prije 21. lipnja, kao što je već prije toga datuma bio političkim ljudima u Zagrebu poznat i sukob u Sr. Karlovcima. Domaća štampa nije, doduše, još dosta dugo ništa o tom izvještala, ali se D. Kušlan, koji je na Slavenškom kongresu odigrao dosta značajnu ulogu, vratio kući još prije saziva saborske sjednice.

V

Sačuvana građa, ma koliko bila u cjelini fragmentarna a s obzirom na pojedinosti saborskih rasprava oskudna, omogućava ipak da se u glavnim crtama rekonstruira tok izvanredne sjednice Hrvatskog sabora od 21. lipnja 1848.

Glasine i vijesti bečkih novina o tome da je objavljen kraljev manifest o svrgavanju bana Jelačića i, u neposrednoj vezi s time, glasina o njegovu tobožnjem hapšenju u Innsbrucku, toliko su uzbudile javnost u Zagrebu da je Mirko Lentulaj, koga je Jelačić odredio za svoga namjesnika u vrijeme izbiivanja iz zemlje, 21. VI sazvaio za 4 sata poslije podne Hrvatski sabor na izvanrednu sjednicu.

Nije isključeno da je dojam spomenutih vijesti bio pojačan daljnjim vijestima o napadaju gen. Hrabowskoga na Sr. Karlovce i o događajima u Pragu, osobito rastjerivanju Slavenškoga kongresa, istog dana (12. VI).

⁶² Paměti Josefa Václ. Friče, Č. 1. Do třiceti let, sv. III, Praha 1886, 371 (ovdje se služim novim izdanjem iz 1960, II, 214). — O vrijednosti ovih memoara usp. J. Heidler, Kritika Paměti Jos. Friče, Český časopis historický XVIII, 1912, i H. Traub, Slovo o hodnotě Paměti Fričových, Naše Doba XX, 1913.

Kada je sjednica otvorena, vjerojatno je odmah na početku E. Vrbančić predložio da se bivšem velikom sucu u Turopolju, poznatom mađaronu Franji Poglediću, oduzme telegram (štafeta) koji je upravo iz Mađarske na njega stigao. Kako se kasnije utvrdilo, telegramu su bila priložena oba manifesta, a čitava je pošiljka potjecala od bivšega turopoljskog komeša D. A. Jozipovića, koji je Poglediću nalagao da ih proglasi. Sabor je taj prijedlog primio i izabrao emisare koji će ga provesti u djelo. Ali tek što su emisari napustili dvoranu, uletio je u nju F. Havliček, noseći spomenuti telegram, koji je oduzeo poštanskom glasniku.

Budući da je predsjednik već prije predao bilježniku dva pisma Srpskoga glavnog odbora iz Sr. Karlovaca, od 17. i 18. VI, da ih pročita, sabor je saslušao najprije njih a zatim i tekst manifesta. Tada je uzbuđenje postiglo vrhunac i našlo oduška u općenitom pokliku: »na oružje!«, a vjerojatno je netko — prema dopisu Kossuthova lista bio je to opet Vrbančić — uskliknuo također: »prodani smo« (tj. Mađarima).

Tako je započela rasprava, u kojoj se izredalo više govornika. Ona je, bez sumnje, bila vrlo žestoka i nije poštedjela ni osobu vladara, a završila je primanjem nekoliko zaključaka. Sabor je, prije svega, zaključio da »odmah po jednom skoroteči« zatraži od kralja ultimatumom da Jelačiću vrati »sve njegove časti i vlasti« i uz to mu preda komandu »nad cijelom vojskom Hrvatske i Slavonije«, a da »odmah ispuni« i one zahtjeve koje mu je sabor (svojom adresom od 10. VI) predložio. Primajući, nadalje, prijedlog Srpskoga glavnog odbora o zajedničkom istupanju, sabor je donio odluku da kod Odbora imenuje svog predstavnika »radi međusobnog našeg sporazumljenja«.

Od ostalih zaključaka mogu se s potpunom sigurnošću utvrditi ovi: 1. da se sav narod digne na oružje; 2. da se graničarima na talijanskom bojištu uputi poziv za povratak, jer je domovina u opasnosti; 3. da se Krajini udijeje povlastice koje je graničarski odbor sabora već ionako bio izradio (tj. »ukinuće radote, slobodna paša i drvarina, obaljenje cijene soli«); 4. da se sabor obrati jednim manifestom »na sve austrijsko-slavenske grane« i »na braću našu u Turskoj«, a možda i na sve slavenske narode uopće (kako suglasno tvrde Mesić i Kossuthov dopisnik).

Nije nipošto isključeno da je ove prijedloge ili većinu njih iznio — kako tvrdi Kossuthov dopisnik — I. Kukuljević, koji je bio jedan od najaktivnijih članova sabora i koji je i poslije banova povratka odlučno zahtijevao da svakom pokušaju posredovanja u pregovorima s peštanskom vladom treba pretihoditi poništenje manifesta kao uvrede nanesene banu i narodu.

Na kraju je sabor, »na predlog mlogijeh zastupnikah narodnih«, zaključio da u slučaju, ako se vijest o banovu »smetnuću« potvrdi, imenuje »jedan vladajući odbor, kome se potpuna vlast i diktatura daje, da svima djelima kao vrhovna zemaljska vlada upravlja i za sva svoja djela narodnom saboru odgovorna bude«. Taj se odbor sastojao od 15 lica, naprijed spomenutih, s M. Lentulajem na čelu kad predsjednikom i s pravom donošenja odluka u prisutnosti sedmorice članova.

Možda se već na ovoj sjednici pristupilo sabiranju novčanih sredstava za obranu zemlje, kako tvrdi Kossuthov dopisnik, spominjući među prvim prinoncima Kukuljevića i kanonika Vukovića. Da se onih dana pristupilo i toj

akciji, potvrđuju Mesić i Frič. Prvi spominje u svom pismu Brliću od 27. VI cirkularne (odborske) sjednice održane 25. i 26. VI, dakle još uvijek u odsutnosti bana, na kojima je odlučeno »da se narod na noge diže, da mu se oružje u ruke dađe, i da se dobrovoljni prinesci sabiru — ako pako ovi ne bi dovoljni bili, da se pristupi na porez«. Na Mesićevo veliko iznenađenje, čak je i biskup Haulik »podpisao za domovinu f. 600 u obligaciji i 400 f. gotovine«. ⁶³ Na sjednici od 26. VI bio je prisutan i Frič, koji je kasnije, u svojim memoarima, vezao uz nju i »vatreni govor prijatelja baruna Kušljana« o potrebi da se stvaranje fonda za naoružanje naroda ubrza darivanjem dragocjenosti, za što je Kušlan odmah i sam dao uzoran primjer. ⁶⁴

Prema konceptu čl. XVI, na sjednici su, osim naprijed spomenutih, pročitan i dva pisma banova povjerenika grofa Alberta Nugenta iz Sr. Karlovaca, ali se o njima nije raspravljalo; ona su predana »upravljajućem odboru«. U jednom od tih pisama, od 18. VI, Nugent izvješćuje sabor o koracima koje je na poziv Glavnoga srpsko-narodnog odbora, poduzeo da se sačuva mir, i — »umoljen osobito« od Odbora — opominje sabor »da bi se, što se neizbježnog vojevanja tiče, u takovo stanje položio, kako bi u svako doba u sporazumljenju sa drugim Slavjanima u Ugarskoj protiv opštih neprijateljah rat započeti mogli [...]« ⁶⁵

Zaključci, koje je sabor na svojoj izvanrednoj sjednici od 21. VI donio, gotovo su svi odmah ili nešto kasnije izvršeni, osim dvaju — o pozivu graničarima u Italiji i o provizornoj vladi — koji su zbog promijenjenih prilika izgubili svoje značenje.

Sabor je odmah, u skladu s prvim zaključkom, uputio kralju reprezentaciju, u kojoj je »užasno uzbuđenje« javnosti izraženo, doduše, jezikom jedne »najponiznije« peticije, ali koja je po svom sadržaju vrlo dobro i često snažnim riječima odrazila duboko razočaranje koje je ovladalo duhovima u času kad je poslanstvo u Innsbruck trebalo da urodi tješnijim vezivanjem Hrvatske uz austrijske zemlje. To se osjećanje, koje je u stvari izviralo iz sloma jedne konkretne političke koncepcije, odjednom i sasvim neočekivano suočilo s činjenicom da je Hrvatska naprosto prepuštena peštanskoj vladi i da u novim prilikama ne raspolaže ni jednim pravnim jamstvom za svoju nacionalnu samostalnost. Odatle konstatacija da ona nije dosada ništa svojim zakonitim peticijama postigla a da, naprotiv, protuzakonite i naoružane peticije bivaju očinski primane i najmilostivije rješavane. Odatle onaj očinski protest da se s njenim narodom, »što se narodnosti tiče [...] kao s kakviem helotom ili pariom postupa«. ⁶⁶

Uza sve to nije se krivica za takvo stanje prebacivala na vladara, jer je njegova bespomoćnost, osobna i politička, bila očigledna, nego na one »čije su maslo razglašeni kojekuda glasovi« (Šulek) i koji se »nestidno u careva pisma uvlače te nas nevjerom ukoravaju« (Kurelac). Nijedan od sačuvanih dokumenata

⁶³ Iz korespondencije A. T. Brlića, n. dj., 198.

⁶⁴ Paměti, n. dj., 214.

⁶⁵ Ovo Nugentovo pismo F. Hauptmann, n. dj., ne spominje; ono se ne nalazi u Nugentovoj ostavštini nego u DAZ, Sab. spisi LXXVII, 1848.

⁶⁶ Tekst reprezentacije donosim u prilogu IV ovoj raspravi i to prema Saborskim novinama od 28. VI, br. 10. U Bogdanova, Društvene i političke borbe, n. dj., 181, ovaj tekst je temeljito okljaštren a njegov pravopis moderniziran.

nata ne daje podloge, ma kako ona bila krhka, za pretpostavku da je u Hrvatskom saboru 21. VI »proklamirana potpuna nezavisnost Hrvatske i prema Austriji i prema Mađarskoj« (Bogdanov) nego se sva mržnja zbog zadanih udaraca — kako to najjasnije izbija iz Kurelčeva proglasa — usmjerila isključivo prema opasnosti koja je prijetila s mađarske strane i kojoj su tada bili podjednako izloženi i vojvođanski Srbi.

Vijesti, koje su od 22. VI počele stizati iz Innsbrucka, mogle su ovo uvjerenje samo još da učvrste. One su donijele i neko smirenje i čak su, prema Mešićevu svjedočanstvu, bile uzrokom da »se je u prvi mah malo radilo«. Ta se konstatacija zacijelo odnosila na zaključak o vojnim pripremama, iako je Lentulaj već 23. VI pozvao jednim proglasom javnost da pristupi sakupljanju »dobrovoljnih prinesaka«,⁶⁷ a i kasnije su u tom pogledu — kako smo već vidjeli — poduzimani različiti koraci.

Najzad je Upravljajući odbor narodni, svojim proglasom od 26. VI, naložio »svim civilnim i militarskim oblastim, i svakomu sljednjemu domovine stanovniku«, da pripaze »na sve sumnjive domaće osobe« i da svakoga koji »lažljive manifeste« širi liše slobode. Kao najuvjerljiviji dokaz u prilog tvrdnji o lažljivosti ovih manifesta proglas iznosi činjenicu da banu, kada je boravio u Innsbrucku, »nije ništa kazano, da je kakov manifest, il druga kakova zapovjed protu njemu izdata, već je naš Ban i od celog prejasnog dvora carskog najljubaznie i kao p r a v i B a n primit, niti je kakov manifest oblastim u domovini našoj od previšnjeg mēsta priobćen«.⁶⁸

S istim se uvjerenjem mogao 28. VI vratiti i ban Jelačić. On je već idućeg dana i sam u pismu gen. Hrabowskom izrazio mišljenje da su manifesti u stvari »sistirani«,⁶⁹ a i nadvojvoda Ivan, koji je od vladara određen da posreduje za izmirenje s peštanskom vladom, priznat će mu u najslužbenijem obliku već 27. VI čast bana.⁷⁰

Usprkos svemu nisu manifesti bili izričito opozvani, jer je to, u tadašnjem odnosu snaga, ovisilo isključivo o pristanku peštanske vlade. Manifesti su u njenom nastojanju da Hrvatsku podvrgne svojoj vlasti bili dragocjeno sredstvo političkog pritiska; oni su njenim postupcima davali nesumnjiv pečat zakonitosti. Prema tome, iako je Hrvatski sabor 29. VI, kada je pod banovim predsjedanjem nastavio sa svojim redovnim sjednicama, uzeo odmah u razmatranje pitanje pacifikacije s Ugarskom i, u vezi s time, reprezentacije nadvojvodi Ivanu, Lj. Vukotinović je s pravom upozorio u svom govoru da »pogrdni manifest« još »i sada stoji« i da »ljaga i pogrda«, banu i narodu njime učinjena, nije još uvijek uklonjena.

Bio je to jedini govor — ukoliko su nam oni poznati — koji je poslije 21. VI direktno nadovezao na zaključke izvanredne sjednice i koji može također doći u obzir za njihovu ocjenu, pa i za pitanje tobožnje detronizacije Habsburgovaca. Vukotinović je u svom govoru istakao samo jedan zaključak — onaj u kojem je izražena spremnost »na sve žrtve«. A kako uzrok, zbog kojega je taj zaključak donesen, i dalje postoji, on smatra da mjesto vijećanja o izmirenju — kojemu on, uostalom, nije uopće bio sklon — treba »zaključiti, da se

⁶⁷ Letak br. 9 u zbirci letaka iz 1848. u SBZ.

⁶⁸ Letak br. 19 u zbirci letaka iz 1848. u SBZ.

⁶⁹ Koncept banova pisma u Arhivu JAZU, Ostavština bana Jelačića, C VI 10.

⁷⁰ Novine d. h. sl. 1. VII, br. 68.

mi u nikakve dogovore upustiti nećemo, dok velika sila naroda oboružana na polje nestupi«. Samo ako se ima na umu taj njegov prijedlog, može se shvatiti i smisao njegovih riječi, koje su sadržavale osudu neodlučnosti i sklonosti na pomirenje u situaciji kada još manifest nije bio opozvan: »Ovaj uzrok i sada stoji, ako nismo ovdje komediju igrali ili kao poltroni vikali.«⁷¹

Ni u tom našem posljednjem sačuvanom podatku koji spominje izvanrednu sjednicu Hrvatskog sabora od 21. VI nema, dakle, nikakve aluzije na neku detronizaciju Ferdinanda V ili čak dinastije Habsburgovaca u cjelini. A ni kasnije, u vrijeme Bachova apsolutizma, kada je režimu išlo u račun da otkriva različite izražaje nedovoljne lojalnosti u istaknutijih sudionika Četrdesetosme, nije nitko pozivan na odgovornost niti je bio kažnjen za ono što je na toj sjednici rekao ili predložio.

U potpuno izmijenjenoj situaciji poslije 21. VI, kada je, prema kraljevu nalogu, Hrvatski sabor morao da svoju pažnju usredotoči na pitanje »pacifikacije« s Ugarskom, samo je još peštanska štampa pokušala da tendencioznim prikazom izvanredne sjednice od 21. VI oslabi političku poziciju svog protivnika i uvjeri dvor u njegovu nedovoljnu pouzdanost. Tako je jedan providni mađaronski falsifikat postao podloga za jednu novinsku patku koju je samo nekritičnost nekih pisaca pokušala u novije vrijeme unijeti u našu historiografiju kao sigurnu historijsku činjenicu.

Prilozi

I

848 Dana 21^a držana je izvanredna Saborska Sjednica pod predsjedništvom presv. g. Mirka Lentulaja u kojoj je

1. preduzeto pismo Glavnog Srbsko-Narodnog Odbora od 5/17 Junija t. g. br. 327 iz Karlovaca na naš upravljajući Narodni odbor poslano, kojim nas naša srbska braćja, želeći sve važnije događaje o nama saobštavati, o napadu komandirajućeg generala Hrabovskog i svojoj pobjedi kao i o učinjenom u tom poslu koraku kod Nj. č. k. Veličanstva izvještjuju ujedno moleći da bi se i mi potrudili kod Nj. c. kr. Veličanstva i srodnim mjestima njenim ranama lěka poiskati; Uslěd čega je zaključeno

⁷¹ Novine d. h. sl. 1. VII, br. 68. — Bogdanov, Društvene i političke borbe, n. dj. 180, izostavlja kraj govora, u kojem Vukotinović pristaje na posredovanje nadvojvode Ivana, iako se protivi reprezentaciji i smatra da prije započinjanja bilo kakvih pregovora treba narod naoružati. Ispuštanjem ovog zaključka potpuno se mijenja smisao cijelog govora.

Dokazuje to i članak Vukotinovića: »Mi i pacifikacija sa Magjarima«, objavljen u Saborskim novinama idućeg dana, 30. VI, br. 11, u kojem on nadvojvodu Ivana, kao »muža veoma poštena, i obće ljubljena u čelom carstvu«, smatra najpogodnijim za posrednika, a na kraju ističe, kao »glavno načelo politike naše«, neograničeno povjerenje u bana Jelačića. Sve to Bogdanov, Društvene i političke borbe, n. dj., 188, ispušta.

Slavnom Srbskom odboru također sve naše korake, radi međusobnog sporazumljenja i jednakog djelanja, saobštavati, i našu žalost o postupanju Hrabovskog, a radost o pobjedi naše bratje izjaviti i ujedno jih izvestiti da smo mi već na prvi glas, koga smo o tom privatnim putem čuli, na Nj. č. kr. Veličanstvo muževno i odvažno obratili se.

2. Pročitano je pismo od Srbsko Narodnog odbora na naš upravljajući odbor dana 6/18 Junija t. g. br. 333 iz Karlovaca poslano, u kom nam isti odbor saobćuje jedan *manifest na graničare* s potpisom Nj. č. kr. Veličanstva Ferdinanda, u Inspruku 10^a Junija t. g. izdan, koga je naimenovani od Magjarskog ministeriuma u Bačkoj i Banatu komesar Čarnojević razdati htéo, i u kom jasno izloženo stoji da je naš svijetli ban, baron Josip Jelačić banskog svog dostojanstva i svijuh svojih vojničkih zvanijah lišen, i da se granica uredbama feldmaršallajtnanta barona Hrabovskog *bezuslovno i u svima odnošenijama* povinovati ima, usléd tog tužnog glasa je Srbski Odbor dva svoja člana gg. Kostu Ivanovića i Mihajla Krestića u Zagreb odma poslao, da u ime Naroda Srbskoga izjave, da Narod Srbski donde oružije položiti i smiriti se neće, dokle ne vidi preuzvišenog g. bana Jelačića u istom dostojanstvu povratjena: — dalje da je glavni odbor Naroda Srbskog predrečena dva gospodara (!J. Š.) opunovlastio, da oni o svima vojnim sredstvima, potrebama, pomoći i dviženijama, koja nam činiti predstoji sa hrvatsko-zemaljskim odborom u najtešnje sporazumljenje stupiti mogu, u sléd čega je, kao i usled

3. Izišavšeg u zvaničnom djelu bečkih Novinah Manifest na Slavonce i Hrvate u Inspruku 10^a Junija t. g. s potpisom Nj. č. kr. Veličanstva Ferdinanda izdanog, i u štafeti na negdašnjeg velikog sudca... Pogledića upravljenog i od Narodnog Sabora obustavljenog s tim nalogom od... Jozipovića, negdašnjeg župana turopoljskog, saobštenog, da ga razglasi, — zaključeno

Da se na Nj. č. kr. Veličanstvo, našeg Cara i Kralja odma po jednom skoroteči jedan Ultimatum pošalje u kom da se odvažno i muževno zahteva da se našem Svijetlom i čestitom od naših neprijateljah podlo i posve netemeljito opadnutom i ocrnjenom banu, ne samo odmah sve njegove časti i vlasti povrate nego da mu se i zapovjedništvo nad celom vojskom Slavonije i Hrvatske podéli i da Nj. č. kr. Veličanstvo na naša od strane Sabora našeg predložena mu zahtevanja pojedince udje i odmah ih izpuni

Dalje je opredeljeno da se i od naše strane, kod Srbskog odbora radi međusobnog našeg sporazumljenja jedna osoba naimenuje i to srbskom odboru javi.

4. i 5. Pročitana su dva pisma g. grofa Nugent-a — za koja je pored nužnijih drugih dela koja bi se sad odmah preduzeti morala, zaključeno

Da se ista odboru upravljajućem radi upotrebljenja saobće.

6. Usljed gorespomenutog vrlo žalostnog glasa, na predlog mlogijeh zastupnikah Narodnih, zaključeno je nadalje:

a) budući bi mi na taj slučaj, kad bi se glas o smetnutju našeg svetlog bana potvrdio bez ravnajuće i upravljajuće glave ostali, bez koje se sve naše težnje za slobodom osujetiti može, tako da se tom zlu koliko tolko pomoći može

Naimenovan je jedan vladajući Odbor, kome se podpuna vlast i diktatura daje, da svima delima kao vrhovna zemaljska vlada upravlja, i za sva svoja dela Narodnom Saboru odgovorna bude. Odbor taj sastavljen je iz sleduj(u)ći osoba: g. Predsednik Mirko Lentulaj

gg. članovi: General... Todorović obrštar Rastić Ljudevit Gaj.. Stanislavljević ... Čordar Metell Ožegović Mojsije Georgijević... Vranicani... Krestić kapetan Ivan Kukuljević... Žuvić... Zorić Ivan Mažuranić... Bunjik

Za vrednost sednice istog odbora nužno je sedam članovah.

II

Pozdrav i poštenje od naroda hrvatskoga i slavonskoga iz provinciala i krajine militarke, sakupljenog na velikom saboru u Zagrebu.

Na poziv i na milu reč našega preuzv. g. Bana, sastadosmo se mi poslanici Krajevine hrvatske i slavonske i sve krajine careve da se dogovaramo i većamo: kako ćemo sada kad sunce slobode svuda probija nevolji se našoj oteti, slobodu našu utvèrditi, te sreću dece naše i unučadi naše zasaditi.

Ele braćo da čujete žalostna glasa!

Pošto mi našega sladkoga Bana radostno u ovaj grad Zagreb dočekamo i na banovski stolac njega lepo posadimo i već dogovarati se stanemo kako da budemo svoji te sretni; odmame nam jedino dobro naše Bana našega, u koga se svi pouzdasmo i komu se svi tvèrdo zavèrismo tamo nekud u zemlju Tirolsku da ide Caru na sud.

Mi znajući da Car u ovo nemirno vrēme sav smeten od tolika mu dodijavanja i primoravanja, te još i nevěre Bečke danas ima ove ljude oko sebe a sutra dan one, sve same pizmene Švabende i ljutu Magjariju zaklete nepriatelje kēvi naše te imena našega, nipošto nedavasma da nam Ban podje, jer nam se biaše plašiti da nam već i nedodje, kako su Cara stegli Nēmc i Magjari koji na to idu da mi Magjaru robujemo a uzvišeni Ban na to je išao i o tome radio da nebudemo ničiji ni nēmački ni magjarski nego carevi te svoji. Ali Ban naš pravednik i pred bogom i pred carem nedade se zadēržati, no ode da se očisti i opravda od onoga čim ga (1) dušmanska zavist potvorila. S Banom podju ponajbolji od gospode hērvatske i sērbske da mu budu pratiodci a koji dan ranije bēše pošao i sveti patriarh karlovački da izprosi milost za vojvodovinu Sērbsku.

Dan na dan izčekivasmo Bana, izčekivasmo svetoga patriarha da nam se vēnu, ele se Bana ne dočekasmo! Skupimo se dakle u srēdu popōdne 21. o. m. u naše sēdište: pošto se glas raznio i novine glasile da je Car našega Bana nevērom potvorio, baniju mu oteo i zapovēst napisao da niko Bana ne sluša. Ta zapovēst ne stigne na poglavarstva carem potvērđjena, no ju dokopamo kad je bila na putu da stigne nekome Poglediću koji s Magjari dērži. Pošto nam se ote tobože carske zapovēsti prošitju (a nemogosmo ih od ruga ni da slušamo) vrisnemo svi iz jedne duše, iz jednoga gērla: *braćo pod oružje!* Frodaše nas Nēmc pod Magjare za koga nećemo nipošto da znamo; još ga dvē posestrime kraljevine neotresle (a dodijao im je do živa boga) pak bi sada radi još i krajinu pod magjarski jaram da upregnu; takovoj zapovēsti nije kriv Car koji za to i nezna (a ako zna tim gore po njega) nego je to sve maslo careva stričevića, Ugrinskoga Palatina i grofa Batthyanyia, oni podpaljuju u Cara pizmu na nas, oni se nestidno u careva pisma uvlače te nas nevērom ukoravaju, oni carevu peru svašta na nas podmeću te nas plaše, oni na takovu sramotu i gnjusan podpis carevu ruku vode. Tko nas, braćo, nevērom ukorava, nēveru našao!

Pošto se mi jedan iza drugoga dignemo i zacvilimo kanda nas je guja u sērce ujela, pošto svi upitamo tko je vēra tko li nevēra, pošto se svi začudimo da baš sada kad je sad ovaj sad onaj narod slobode se svoje domogao i narodna života, što baš nas Magjarom u ždrēlo tērajaju te čistu našu kērv njihovoj šarenoj kopiladi pod noge meću; pošto nas ovo sve razžalosti i zapeče nemogosmo drugo nego zazivljuć živoga boga a ruku na dušu, kad već nije ni kud ni kamo, pristanemo svi opet na oružje, jer kako da pregorimo da se naš (2) narod nevērom ukorava, naš narod koji je sva ravna polja careve Italije svojom kērvlju napojio, i kanda vrazim našim nije dosta što smo toliku braću oplakali oglašišē još i prēke sudove po zemlji Ugrinskoj gdēgod našega naroda ima, neka nas nije neka svi izginemo; a što prēki sud nebi zahvatio to će doći gospoda što su ju vrazi naši namēstili: doći Hraboyski doći Jozipović, da nam sude i gospoduju (a njihovo ime i u paklu smērdi) te da još i zadnje sērce koje mari za narod hērvatski i sērbski i njegovu slobodu ugnječe i kērv mu izpiju.

Taj isti dan 21. stigoše nam takodjer glasovi iz Srēmskih Karlovac. Ako je svačije sērce osvetom planulo kad biasmo čuli što se dogodi u Kikindi i u Bečeju gdē su braću sērbsku, a našu kērv zato vēšali što su rod svoj ljubili, to je vatra poštena sērca još većma buknula kad nam danas stiže pismo iz Karlovac, gdē nam pišu kako su Magjari zato na Karlovce sa topovi udarili što nisu radi, da braća o svomu dobru i o svomu rodu rade te vojvodu izberu kao što im je carska rēč obrekla bila; te da nisu samo udarili iznenada te na blagdan, nego još i čeljad mučili i mērevarili i kuće palili i sažigali.

To se ne može pregorëti; naša osveta mora da plane kako živi oganj, iz svačijega sërca koje grëhom i nevërom pokvareno nije.

Ali braćo krajišnici dični sokolovi Like i Kërbave, Ogulinci i Slunjani od najboljih svagda a sada i do vëka; Banovci junaci Jelačića Bana kao rodjeni sinovi i vi Križevčani i Gjurgjevčani slavnoga imena vërni čuvari a dušmanu magjarskomu najbližji susëdi, još i vi Slavonci hërvatski pobratimi pak Banatjani koji već u oganj skočite i vragove odbijate što ćete reći kad vam rečemo da je nakanio Švaba i Magjar našoj kërvi a diki našoj Jelačić-Banu slavnomu Banu ta naše gore listu da sudi i njega da odsudi; a to zato što nije htio da bude izdajica naroda svoga te da nas nevëri magjarskoj preda, nego nas čuva kao dobra majka i kërvi bi za nas bio prolio na kërvaumu polju na polju bojničkomu, samo da nas kàko (3) oslobodi i one verige da razkuje i razbije u koje nas vrazi naši sklenuše.

Kad smo vidëli, da je do toga došlo te da pomoći nije nego u oružju koje bog dađë da se zlo odbrani, a dobro pribavi, onda skočismo svi jedniem skokom i gospoda gradjanska i vojnička, duhovnici i šerežani, i jedna vëra i druga, i staro i mlado, ta svi što nas je god bilo od onieh koje vi izabrate, da se staramo o vas i o diku Vašu, onda svi kliknusmo na oružje štogod oružje ponesti može, svako živo da doleti i pušku donese; te da udaramo i da se branimo dok je kërvice i dok je sërdašca, te u slavu velikoga boga pomoćnika našega i u slobodu Jelačića Bana, bez koga nam sreće nejma, te oružje da ne položimo dok mi njega ne dovedemo i na banovinu ne povratimo; to isto nam obrekoše braća Srëmska, Banatska i Bačvanska koji k nam pristadoše jer je i njim dodijala oholija i nemilost magjarska. Oni su boj slavno započeli, mi da im budemo vërni drugovi, da brat brata ukoriti nesmëdne; a naša sramota je veća nego njihova, a gërdne su obadvë. Mi bi bili hërdje i kukavice da sada odmah na noge ne skočimo i svakoga ne smaknemo koji s nami dëržati neće; komu nije do narodnoga i svoga poštenja, komu nije do domovine i dike njezine Jelačića Bana bolje da ga nije, te da ostane čisto zërno hërvatsko i sërbsko; a vrag naš petom da krene odkuda je došao, no dobro naše nam vrati.

Krajišnički sine junače od vëka sve spremi i pripravi: da napojiš sabljicu magjarske kërvi koje ti je još okusila nije, i da gadjaš u ona përsa koja ti o propasti rade a na poštenje i pravicu privesti se nedadu.

Kako stigne përna zapovëst da si gotov.

Bog te pomogao i srëća junačka! (4)

III

Das »Kossuth Hirlapya«, veröffentlicht am 4. Juli nachstehende Correspondenz aus Agram:

»Am 21. Juni verbreitete sich das Gerücht, dass der Ban seines Amtes entsetzt sei. Jedermann sah mit gespannter Aufmerksamkeit der auf 4 Uhr anberaumten Provinzialversammlung entgegen. Kaum war der Congress eröffnet, als Havlicsek hereinstürzt, mit einer Depesche in der Hand, die er mit eigenen Händen dem reitenden Boten auf der Landstrasse entrissen, und hier nebst andern Briefen auf den Tisch wirft. Der Präsident übernimmt die Briefschaften, um sie die Runde im Saale machen zu lassen. Inzwischen wird eine eingelaufene Zuschrift des Carlowitzser serbischen Ausschusses laut verlesen. Sie enthält einen umständlichen Bericht über das Carlo-

witzer Treffen, u. ergiesst sich in zahlreichen Anklagen gegen den K. Commissär B. Hrabovssky. Das Document erregt eine fürchterliche Aufregung im Saale, die aber den höchsten Punct erreicht, als jetzt erst der Präsident aus dem Couvert der eingebrachten Depesche das kön. Manifest u. die Proclamation an die Grenzer hervorzieht. Ein schreck(187)licher Lärm ertönt von allen Seiten. Verbanchich spricht zuerst, indem er nach einer kurzen Einleitung ausruft: »Prodani smo, vidanismo, prevareni smo.« (Wir sind verrathen!) Die ganze Nation muss sich gegen die Ungarn erheben, in Agram und in allen Städten und Dörfern soll die Sturmglocke gezogen, Kanonen u. Geschütz aufgeführt werden, und überhaupt Jeder bereit stehen. Die widerstrebenden müssen niedergestossen werden, der Schwabekönig aber feierlich als der Verräther der Nation bezeichnet werden. (Zivio! So recht!)

Der zweite Redner Kukuljevich verlangt:

1. Der verrätherische Schwabe soll in Innsbruck abgesetzt werden.
2. Den Bauern sollen alle Wiesen u. Felder als Eigenthum übergeben werden, dafür aber sollen sie alle als Landwehrmänner in die Reihen treten.
3. Emissäre sollen geschickt werden zur italienischen Armee, um die Grenzer daselbst zur Heimkehr zu zwingen: Diejenigen aber, die sich dann widersetzen, so wie die fremden Officiere bei den Grenzregimentern, sollen niedergestossen werden.
4. Andere Emissäre sollen sich zu den Grenzern begeben, und das Volk in die Waffen rufen.
5. Ferner sollen Emissäre nach Bosnien gehen und so viel Mohamedaner und slavische Stammesverwandte als möglich hieher berufen, und ihnen sagen: es sei erlaubt zu tödten, niederzubrennen und zu rauben. Nachdem sie in Gemeinschaft mit den Croaten jeden Ungarn werden erschlagen haben, werden auch sie vom türkischen Joche frei sein.
6. Soll ein Manifest erlassen werden an alle slavischen Stämme Europas, vorzüglich an das russische Reich, dass es Hilfe gegen die Ungarn herbeisende.
7. Soll man an die Vorsteher der Grenzregimenter die Frage richten, ob sie den Officieren oder der Nation gehorchen werden?

Hier haben die Grenzofficiere die Erklärung abgegeben, dass sie im(188)mer getreue Diener des Kaisers waren, nun aber, nachdem er sie verrathen hat, wollen sie nichts mehr von ihm wissen.

Die Punkte wurden angenommen. Zivio! Zivio!

Suvich, der Deputirte von Pozsega, bringt nun die Motion aus, dass man auch auf die Unbemittelten eine Kriegssteuer auswerfe, und auch öffentliche Cassen in Beschlag nehme.

Verbancsics will auf seine eigene Kosten als Courier nach Innsbruck eilen, und dem Kaiser anzeigen, dass, wenn er den Ban nicht freilässt, die Nation ihn nicht als König anerkennen wird. Diess wird angenommen. Zivio! Nach Innsbruck ist er aber doch nicht gegangen, warum? — dass wissen wir nicht.

Der Präsident meint, es wäre gut, dass man einen Ausschuss zusammensetze, der diess alles noch einmal reiflich überlegt, und einen praktischen Plan anfertigt.

Hierauf ruft alles: Eine Dictatur! Eine Dictatur!

Verbancsics schlägt einen Ausschuss von folgenden Personen vor: Em. Lentulay, Ozsegovich, Kukuljevich, Gay, Gyeorgyevics, Suvics. (Zivio.)

Zuletzt wurde beschlossen, dass dieser Ausschuss mit dictatorischer Vollmacht bekleidet werde, und er allein in Form einer provisorischen Regierung die vollziehende Gewalt ausübe.

Hiemit wurde diese Sitzung aufgelöst.« (189)

IV

Representacija sabora hrvatsko-slavonskoga radi glasovah o nepovoljnom stanju Bana ovih kraljevinah.

Vaše Veličanstvo!

Narod hrvatsko-slavonski svagda vėran prestolu Vašega Veličanstva tako je gėrdno uvrėden u sėrcu svomu, da ni u kojih događaja)h ovoga svėta tomu primėra nejma. Jer dočim 35 tisućah vojske ovoga Vašemu Veličanstvu svagda kudgod migne vėrna naroda pet i šest putih više kėrvi svoje u Italii proliva nego ikoja druga krajina cėloga cesarstva: dočim poslaničtvo na čelu svoga Bana koga narod vās štuje, kanda mu je iz neba dopao, pred Vašim Veličanstvom, i u ime cėloga naroda, uzdišuć prosi da ga u buduće carevini Svojoj još bolje pridruži, nego što je dosad bio: dočim dakle sve to radi ovaj Vašemu Veličanstvu svagda vėran narod, a to ne samo u sėrcu nego i dėlom, stigoše nam štampani listovi neki iliti pamfleti tobože iz Inšbruka od 10. Lipnja godine 1848. po onakom putu kao što obično sve takove knjižice, te još sa podpisom Vašega Veličanstva, gđe se ovaj narod nepokornostju i nezahvalom najcėrnijom prema caru te još velikiem izdajstvom ukorava. — Vaše Veličanstvo! ovaj nam je ukor i u kosti naše unišao i kėrvaviem sėrcem ovaj ipak još vėrni narod ovo pismo Veličanstvu Vašemu piše.

Jer kako da nas ne smėrvi ota misao, da nas kroz tolike stotine godinah svagda vėrne odmetništvom sramote. Kako da nas ne smėrvi ota misao, gđe mi molimo te i zakonitiem putem molimo, pak još ništa ne stećemo, sada gđe gotovo svaki dan stižu molbe Vašemu Veličanstvu, koje su nezakonite, iz oružanieh rukuh, pak opet milostivo su i primljene i prosba im odobrena bila.

Kako da nas ne smėrvi ota misao, da mi koji smo za tamne birokracije i absolutizma, ako baš jedno i oskudno barem kako tako živ(ot)arili da mi sada za sunćanieh dana slobode jednakosti i bratinstva što se narodnosti tiče ginemo.

Kako da nas ne smėrvi ota misao, da nas koji idemo za obranom i pravicom svake narodnosti i svakoga jezika pak da nas zato ljagom velikoga izdajstva kaljaju.

Kako da nas ne smėrvi ota misao, da je bio čovėk ob našem čelu, koji jedinac mogao je sreću donesti i prestolu Vašega Veličanstva još bliže nas pripojiti, pak da mi njega kroz laži te laž(i) izgubimo.

Jer mi se pozivljamo pred Vašiem Veličanstvom na boga i ljude, da vėrnijega naroda nad Hėrvate i Slavonce nejma, ni vėrnijega podanika nad našega Bana barona Jelačića, a dokaz je tomu, da je naš zakoniti i u dobru redu skupljeni sabor sve njegove korake odobrio, i kao za svoje priznao.

Sveta je dakle dužnost naša, da mi to Vašemu Veličanstvu u oči kažemo, da je vās narod ovieh kraljevinah iza tolikieh uvrėdah i tolikieh nepravdah strašno se uzmutio.

Jer kad je tko čovëkom treba s njime po ljudski, a kad je narod koji zasluŹan ne samo za carevinu, nego baš da rećemo za svu Europu onda to boli, da se ni izreći nemoŹe, kad za toliku prolivenu kër v narod neki ne samo da nebude drugiem narodom u carevini pridruŹen, no da se još što se narodnosti tiće s njim kao s kakviem helotom ili pariom, postupa.

Jer to si moŹe svaki pomisliti, da golo i pusto obećavanje, da će se toboŹe narodnost naša štediti, nikoga umiriti nemoŹe, kad se ono što se prestolu Vašega Velićanstva pouzdano doneslo, i koje jedino našu bi budućnost osiguralo kad se na oto posebice neo(d)govara pak još i viděti mora kakviemi pletkami i nepravdami takova nam čovëka otimlju, koji bi jedini mogao mir i red u domovini odërŹati.

Molimo dakle još jedanput najponiznije te iz svega sërca, da Vaše Velićanstvo molbam našiem posebice odgovori a premiloga Bana našega ne samo dosadanjoj sluŹbi njegovoj i domovini našoj povrati, nego i zapovëst nad svimi regimentami hër vatsko-slavonskimi njemu izrući. Samo tako nadati se moŹe, da se mir i red u domovini za duŹje vremena utvërde, i da onaj narod, koji je tolikiemi krivdami tako razdraŹen, u vojnu međusobnu neugrezne no u miru razvitku svomu dopomogne.

Ostajemo svagda vërni
Iz sėdnice dërŹavne kraljevine Dalm.
Herv. i Slav. u Zagrebu dana 21. Lipnja
1848. godine.

Vašeg Velićanstva
preponizni podanici, poklisari naroda
hër vatskoga i slavonskoga.

Zusammenfassung

In seiner Abhandlung: »Über die angebliche Dethronisation der Habsburger im kroatischen Landtage 1848.« schildert der Verfasser im I. Kapitel den Gang der politischen Ereignisse ab Ende des Monats Mai bis zur Einberufung der ausserordentlichen Sitzung des kroatischen Landtages am 21. VI. Dabei stellt er fest dass der Aufenthalt des Banus Jellačić und der kroatischen Deputation am Hofe in Innsbruck einen der entscheidenden Wendepunkte in der Entwicklung der widerspruchsvollen Ereignisse, die endlich zum Kriege mit Ungarn führten, darstellt.

Im II. Kapitel wird die dürftige Literatur, die sich an die Frage der angeblichen Dethronisation der Habsburger im kroatischen Landtage bezieht, in einer kurzen Übersicht, die gleichzeitig die Genesis dieser Frage andeutet, dargestellt.

Im III. Kapitel unterzieht der Verfasser die Quellen, die für die angebliche Dethronisation als Zeugnisse herangezogen werden, einer kritischen Analyse, die ihn zu dem Resultate führt, dass 1. Gen. J. Baron Neustädter in seinen Memoiren, was die Angaben über die besagte Sitzung betrifft, grösstentheils den Artikel des »Kossuth Hirlapja« vom 5. VII, in der deutschen Übersetzung Joh. Janotyckhs von Adlerstein (1851), benutzte und dass 2. der erwähnte Artikel eine tendenziöse Information, die aus den magyaronischen Kreisen in Zagreb stammt, darstellt und, ausserdem in seiner verworrenen Schilderung keine dezidierte Behauptung über die Dethronisation überhaupt enthält.

Im IV. Kapitel behandelt der Verfasser auch andere zeitgenössischen Zeugnisse, die für die Darstellung und Bewertung der besagten Sitzung des kroatischen Landtages in Betracht kommen und bisher meistentheils nicht in Rücksicht genommen wurden (das handschriftliche Konzept der Landtagsbeschlüsse, das Schreiben Matija

Mesić an A. T. Brlić vom 27. VI, die Proklamation an die Grenzer aus der Feder Fran Kurelac, das handschriftliche Tagebuch des Bruders des Banus FML Đuro Jellačić und die Memoiren von J. V. Frič).

Im letzten (V.) Kapitel wird der Versuch unternommen, auf Grund aller erhaltenen Zeugnisse den Gang und die Landtagssitzung zu rekonstruieren. Dabei wird die Bedeutung der Representation an den König vom 21. VI besonders hervorgehoben und am Schluss die Behauptung über die Dethronisation Ferdinands V. oder der Habsburger überhaupt als eine magyarische Mystifikation verworfen.

Im Anhang zu dieser Abhandlung werden vier der wichtigsten Quellen in extenso abgedruckt.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB